

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

ФАКУЛЬТЕТ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ТА ФІЛОЛОГІЇ

ФОРМА НАВЧАННЯ: ЗАОЧНА

Кафедра української мови та літератури

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

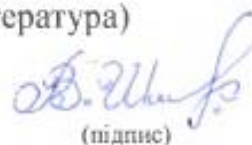
на тему:

**ВІЗУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ**

Виконала: магістрантка 2 курсу спеціальності
014 Середня освіта (українська мова і література)

**Валентина
ШИНКАРЕНКО**

(ім'я, прізвище)

(підпис)

Науковий керівник: к. філ. н., доцент

Валентина ФЛІНЮК

(ім'я, прізвище)

(підпис)

Рецензент:

к. філ. н.

Наталія ГРИГОРУК

(ім'я, прізвище)

(підпис)

Хмельницький – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ЗАСОБИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЛЦЕЮ	8
1.1 Теоретичні основи використання засобів навчання.....	8
1.2 Класифікація засобів навчання: традиції та інновації.....	13
1.3 Засоби навчання української мови в старших класах.....	25
РОЗДІЛ 2 ЗАСТОСУВАННЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 10–11 КЛАСАХ	40
2.1 Традиційні види візуалізації для оволодіння мовознавчим матеріалом.....	40
2.2 Візуалізація навчального матеріалу на етапі формування умінь і навичок.....	44
2.3 Інноваційні види візуалізації навчального матеріалу на уроках української мови	50
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

В умовах війни освіта стикається з численними викликами, які вимагають нових підходів до освітнього процесу, який вимагає інтеграції знань та комплексного підходу. Важливо, щоб навчання відображало запити життя та готувало здобувачів освіти до комплексного мислення та вирішення складних завдань. Саме візуалізація в умовах глобальних змін і соціальних потрясінь дозволяє ефективно передавати інформацію, сприяє глибшому розумінню мовних явищ і культурних контекстів. Візуалізація може стати ефективним засобом для формування мовної картини світу, допомагаючи здобувачам освіти орієнтуватися в складних соціальних та культурних реаліях. «Візуалізація дозволяє підсилити мотивацію навчання шляхом активного діалогу здобувачів освіти з комп'ютером; різноманітністю й барвистістю навчального контенту (текст + звук + колір + анімація); шляхом орієнтації навчання на успіх (дозволяє довести до розв'язання будь-яке завдання, спираючись на необхідну підказку)» [43, с. 144].

У старших класах, коли здобувачі освіти стикаються з більш складними мовними явищами та абстрактними поняттями, традиційні методи навчання можуть виявитися недостатніми для ефективного сприйняття та засвоєння матеріалу. Тому питання візуальних методів навчання набуває особливого значення. Візуалізація дозволяє зробити навчання не лише цікавішим, але й значно ефективнішим. Актуальність дослідження полягає в тому, що впровадження візуалізації сприяє не лише кращому розумінню матеріалу, але й формує критичне мислення, аналітичні навички та розвиває творчий підхід до вивчення мови. Традиційні засоби візуалізації (схеми, таблиці та графіки) успішно інтегруються з сучасними електронними інструментами, що дозволяє досягти якісно нового рівня викладання. Тому варто вдосконалювати методику навчання української мови в старших класах за допомогою засобів візуалізації.

Об'єкт дослідження – засоби навчання української мови в 10–11 класах.

Предмет дослідження – застосування візуалізації навчальної інформації на уроках української мови в 10–11 класах.

Мета дослідження – описати особливості застосування візуалізації навчальної інформації на уроках української мови в старших класах.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі **завдання**:

- описати теоретичні основи використання засобів навчання в освітньому процесі;
- дослідити класифікацію засобів навчання в аспекті традицій та інновацій;
- проаналізувати використання засобів навчання української мови в старших класах;
- висвітлити традиційні види візуалізації для оволодіння мовознавчим матеріалом;
- розкрити способи візуалізації навчального матеріалу на етапі формування умінь і навичок з української мови;
- розглянути інноваційні види візуалізації навчального матеріалу на уроках української мови.

Сучасні дослідження акцентують увагу на важливості візуальних засобів у навчанні. Праці таких вчених, як С. Гаврілова [19], О. Малихін, І. Ліпчевська [52], [53], [54], [55], Л. Білоусова, Н. Житеньова [8], [9], [10], Ю. Берьозкіна [7], Г. Брянцева, О. Брянцев [12], Н. Вовк [16], А. Грітченко, М. Мартинюк, М. Шут [24], М. Друшляк [26], Н. Єфремова, І. Корнієнко, О. Горяга, Т. Іванійчук, С. Єленіч [29], Т. Іванійчук [34], Н. Кудьменко [48], О. Семенихіна, М. Друшляк [76] показують, що візуалізація сприяє кращому засвоєнню матеріалу, зменшує когнітивне навантаження та розвиває критичне мислення. Проблеми засобів навчання досліджували І. Ліпчевська [54], М. Пристайло, М. Балака, Т. Щербина [73], питання наочності як засобу навчання досліджували С. Попфалуші [72], О. Кульбабська, О. Кардашук

[49]. Використання сучасних інформаційних технологій у процесі візуалізації досліджували В. Мірошніченко [58], О. Миронова [57], І. Нечаюк [62], І. Шахіна [8]. Практичну доцільність використання таблиць в освітньому процесі довели О. Глазова [20], [21], О. Авраменко [1], [2], І. Ющук [86], А. Ворон [17], [18].

Інноваційні види візуалізації (креолізовані тексти, інтелектуальні карти, хмари слів, кроссенси, комікси, гронування тощо) як ефективний інструмент для навчання, засіб підвищення мотивації здобувачів освіти досліджували: Л. Атрощенко [6], С. Гаврілова [19], Т. Китиченко [41], І. Погребенник [69] – застосування ментальних карт; І. Власюк [15], Л. Васильчук [13], С. Ємельянова [28] – використання інтелект-карт; М. Роде [74], Н. Яценко [87] – створення та застосування скетчноутингу; Л. Кордуба [46], І. Нечаюк [62] обґрунтували теоретико-практичні основи використання презентацій; І. Сорока [78] – використання кроссенсів на уроках української мови; сучасні українські вчителі-практики С. Зайцев, О. Левітова, О. Долгополова, О. Григорчук, Т. Дудніченко, М. Кропельницька, Т. Роскокоха активно діляться досвідом з питання використання коміксів у процесі навчання на освітніх сайтах «Всеосвіта», «На Урок», «Освіторія» тощо

Для досягнення мети дослідження використовувалися такі **методи**: аналіз наукової літератури для вивчення теоретичних аспектів візуалізації в освітньому процесі; спостереження та анкетування для отримання емпіричних даних про ефективність використання візуалізації під час уроків української мови; елементи педагогічного дослідження щодо застосування візуалізації під час засвоєння мовного матеріалу.

База проведення дослідно-експериментальної роботи – Відокремлений структурний підрозділ «Новоушицький фаховий коледж Закладу вищої освіти «Подільський державний університет», що дозволило на практиці застосувати розроблені види роботи.

Апробація дослідження: виступ на тему «Мова – моя зброя у війні за національну ідентичність: візуалізація навчального матеріалу на уроках української мови» (VI Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Філологічні горизонти: науковий, лінгводидактичний, філософський, соціальний, інклюзивний, національно-патріотичний вектори» «Philological horizons: scientific, linguistic, philosophical, social, inclusive, national-patriotic vectors», 17–18 жовтня 2024 року), виступ на Всеукраїнському науково-практичному вебінарі «Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах воєнного та повоєнного часу» в рамках XVIII щорічної Всеукраїнської науково-практичної (звітної) конференції «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання» 29 лютого 2024 року, тема «Особливості розвитку професійної компетентності викладачів фахових коледжів в умовах воєнного стану»; виступ на Всеукраїнському науково-практичному вебінарі «Технології професійного розвитку педагогічних працівників фахових коледжів» в рамках XV Міжнародної виставки «Інноватика в сучасній освіті» 26 жовтня 2023 року; виступ на тему «Війна за українську ідентичність: увиразнення українського контексту творів»; виступ «Актуальні питання організації освітнього процесу в умовах воєнного стану: реалії та перспективи методичної роботи» (Науково-методичний центр ВФПО ПК «Теоретико-методологічні засади формування сучасного інформаційного та освітньо-методичного середовища закладу фахової передвищої освіти» 23 жовтня 2024 року; доповідь «Методичні засади впровадження інноваційних методів навчання: досвід та перспективи» 05–06 листопада 2024 року, підвищення кваліфікації завідувачів відділень закладів фахової передвищої освіти «Упровадження новітніх педагогічних методик та цифрових технологій в освітній процес в умовах інноваційних трансформацій сучасної освіти», публікації на тему «Підліткова та юнацька українська література: візуалізація міжпредметних зв'язків на уроках української мови»

[84], «Мова – моя зброя у війні за національну ідентичність: візуалізація навчального матеріалу на уроках української мови» [85].

Структура роботи визначена і вмотивована метою, предметом і завданнями магістерського дослідження. Робота складається з таких складників: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел (87) додатки (11). Основний зміст досліджуваної теми викладено на 68 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАСОБИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЛЦЕЮ

1.1 Теоретичні основи використання засобів навчання

Швидкий розвиток суспільства, зростання обсягів інформації вимагають від шкільної освіти постійного оновлення та використання сучасних методів навчання, зокрема, наочних засобів. Тільки так ми зможемо підготувати молодь до життя в динамічному світі. Освіта має бути не просто середовищем для передачі знань, а й розвитку вмінь працювати з інформацією, критичного мислення, використання нових технологій. Ефективне використання засобів навчання є ключовим фактором для досягнення цієї мети. Їхнє раціональне використання сприяє підвищенню якості освіти, розвитку творчих здібностей здобувачів освіти та формуванню в них стійких пізнавальних інтересів.

Засоби навчання відіграють ключову роль в освітньому процесі. Вони є своєрідним мостом між учителем та учнем, який сприяє ефективному засвоєнню знань та розвитку необхідних умінь. Правильно підібрані засоби навчання допомагають здобувачам освіти краще засвоїти матеріал, зробити його більш зрозумілим та цікавим. За допомогою цих засобів можна розвивати різноманітні пізнавальні процеси: пам'ять, увагу, мислення, уяву. Дидактичні засоби навчання допомагають підготувати учнів до майбутньої професійної діяльності [77].

Питання засобів навчання має глибокі історичні корені, що сягають ще часів античності. В епоху античності домінувала усна традиція й знання передавалися з покоління в покоління усним шляхом через міфи, легенди, епоси, в античних школах використовувалися такі засоби, як діалог, дискусія, а також наочні матеріали (наприклад, карти, моделі). Середньовічні релігійні школи основним засобом навчання визначили Біблію, а також різноманітні

коментарі та тлумачення до неї; домінував метод дискусій, спрямований на розвиток логічного мислення. В епоху Нового часу виникла ідея індивідуального розвитку особистості, що вимагало нових підходів до навчання; через систему емпіризму підкреслювалася важливість досвіду та спостереження, що спричинило розробку нових методів навчання і використання наочних посібників; Ян Амос Коменський розробив дидактичну систему, яка передбачала застосування різноманітних засобів навчання з урахуванням вікових особливостей учнів. Школи XIX століття забезпечували потребу в масовому навчанні через стандартизацію навчальних програм і створення єдиних підручників, а технічний прогрес, зокрема, поява друкарства, забезпечив поширення книг та інших друкованих матеріалів. Педагогічні теорії XX століття (педагогіка праці, гуманістична педагогіка) вплинули на розвиток нових методів і засобів навчання; технологічна революція забезпечила появу кіно, радіо, телебачення й значно розширила можливості використання аудіовізуальних засобів у навчанні; комп'ютеризація освіти відкрила нові горизонти для інтерактивного навчання, дистанційного навчання та персоналізації освітнього процесу.

Сучасні засоби навчання є надзвичайно різноманітними і охоплюють: традиційні засоби: підручники, зошити, дошки, карти, моделі; технічні засоби: комп'ютери, проєктори, інтерактивні дошки, цифрові навчальні матеріали, онлайн-платформи; методичні засоби: дидактичні ігри, проєкти, дослідження, дискусії, презентації.

Сьогодні серед ключових тенденцій розвитку засобів навчання – індивідуалізація навчання як створення персоналізованих навчальних траєкторій для кожного учня, інтерактивність як залучення здобувачів освіти до активної участі в освітньому процесі, мобільність через використання мобільних пристроїв для навчання в будь-який час і в будь-якому місці та міждисциплінарність, що поєднує знання з різних предметів.

Отже, історичний розвиток засобів навчання демонструє, що вони завжди були відображенням суспільних потреб і технологічних можливостей.

Сучасні засоби навчання відкривають нові перспективи для розвитку освіти, але водночас вимагають від педагогів нових компетенцій і підходів.

Поняття «засоби навчання» еволюціонувало разом з розвитком педагогічної науки. Слід зазначити, що воно завжди було в центрі уваги педагогів. Різні мислителі, від давніх філософів до сучасних педагогів, пропонували власне бачення ролі та функцій цих інструментів в освітньому процесі.

Поняття «засоби навчання» має широкий спектр тлумачень. Широке розуміння охоплює не лише матеріальні об'єкти (наочність, обладнання), а й усі компоненти освітнього процесу (зміст, методи, форми навчання). Вузьке розуміння обмежується матеріальними об'єктами, які безпосередньо використовуються для отримання знань та формування умінь.

Античність: Аристотель, Сократ та інші філософи розуміли важливість використання наочності, діалогу та практичних завдань у навчанні. Конфуцій підкреслював важливість використання прикладів з життя, діалогу та повторення для засвоєння знань [51, с. 17].

У період Середньовіччя домінувало вербальне навчання, проте й тоді використовувалися різноманітні манускрипти, карти та інші візуальні матеріали.

Новий час: Ян Амос Коменський, вважаючи, що все має навчатися через все, підкреслював важливість використання різноманітних засобів для залучення всіх органів чуття. Джон Локк висунув ідею про те, що розум дитини є «чистою дошкою», на якій досвід пише свої записи. Це підкреслювало важливість використання різних засобів для формування знань [51, с. 31]. Жан-Жак Руссо виступав за природне навчання, яке передбачало використання природних матеріалів і ігор [51, с. 36].

У ХХ столітті Джон Дьюї, виступаючи за активне навчання, підкреслював, що засоби навчання мають бути інструментами для вирішення реальних проблем. Ідеї Джона Дьюї залишаються актуальними й сьогодні [51, с. 56].

У сучасному освітньому контексті акцент робиться на розвитку критичного мислення, креативності та співпраці. Засоби навчання, які відповідають принципам Дьюї, допомагають підготувати здобувачів освіти до життя в динамічному світі, особливо в умовах воєнного стану. Багату спадщину педагогічних ідей щодо використання засобів навчання залишив нам Василь Сухомлинський: формувати в учнів критичне мислення, творчі здібності, вміння працювати в команді. Сучасні педагоги розуміють, що засоби навчання – це не просто допоміжні матеріали, а потужний інструмент для формування всебічно розвинутої особистості.

Сучасне розуміння засобів навчання зводиться до розуміння широкого спектру матеріалів та інструментів, які використовуються для організації та оптимізації освітнього процесу. Це можуть бути матеріальні об'єкти: підручники, посібники, карти, моделі, обладнання; технічні засоби: комп'ютери, проектори, інтерактивні дошки, онлайн-платформи; методичні засоби: дидактичні ігри, проекти, дослідження, дискусії, презентації; соціальні засоби: спілкування з вчителем, однолітками, експертами.

Розуміння засобів навчання змінюється разом зі зміною педагогічних теорій, технологічного прогресу та суспільних потреб. Засоби навчання як складова частина матеріально-технічного обладнання освітнього процесу становлять сукупність предметів, котрі допомагають подати та донести навчальну інформацію, виконують тренувальні функції, призначені для формування в здобувачів освіти знань, вмінь та навичок, управління їхньою пізнавальною та практичною діяльністю, всебічного розвитку і виховання [64, с. 124]. Поряд зі змістом, методами та організаційними формами навчання вони є важливим компонентом цілісної системи навчання.

Засоби навчання виконують такі основні функції: інформаційну (передача знань, фактів, понять, ідей), ілюстративну (наочне представлення матеріалу, що полегшує розуміння), мотиваційну (стимулювання пізнавальної активності учнів при засвоєнні нового матеріалу), розвивальну

(сприяння розвитку мислення, уяви, творчих здібностей), контролюючу (перевірка рівня засвоєння матеріалу) [71].

Цікавим для глибшого аналізу поняття засобів навчання є співвідношення з поняттям «принцип наочності». Принцип наочності та засоби навчання – це два тісно пов'язані поняття, які відіграють важливу роль в освітньому процесі.

Розглянемо принцип наочності як дидактичний принцип, який передбачає використання таких засобів, які безпосередньо впливають на органи чуття учнів, сприяючи більш глибокому розумінню навчального матеріалу. При цьому замість абстрактних понять, школярі отримують конкретні образи, які допомагають їм краще запам'ятати інформацію. Відповідно засоби навчання визначимо як будь-які матеріали, предмети, технічні пристрої або методи, які використовуються для організації та оптимізації освітнього процесу (від традиційних засобів, наприклад, підручники, карти до сучасних: комп'ютери, інтерактивні дошки, онлайн-платформи). У результаті отримуємо спільне між принципом наочності та засобами навчання: мета (обидва спрямовані на підвищення ефективності освітнього процесу, сприяння кращому засвоєнню матеріалу учнями); зв'язок (принцип наочності визначає основну ідею використання засобів навчання, тобто, засоби навчання є інструментами для реалізації принципу наочності); різноманітність (і принцип наочності, і засоби навчання мають бути різноманітними, щоб відповідати різним видам навчальної діяльності та індивідуальним особливостям учнів). Відмінне між принципом наочності та засобами навчання: рівні (принцип наочності – це загальне правило, а засоби навчання – це конкретні інструменти) [72]. Ефективне використання засобів навчання дозволяє зробити освітній процес більш цікавим, зрозумілим і результативним.

Для забезпечення ефективного використання сучасних технологій в освіті необхідні спільні зусилля держави, закладів освіти та громадськості, оскільки існують певні виклики, пов'язані з забезпеченням освітніх закладів

сучасними засобами навчання: недостатнє фінансування, коли часто коштів, виділених на оновлення матеріально-технічної бази, недостатньо для закупівлі всього належного обладнання; відсутність єдиної системи обліку та управління засобами навчання, що ускладнює контроль за їхнім використанням та ефективністю; недостатня підготовленість педагогічних працівників, адже, як свідчить практика сьогодення, не всі вчителі мають достатню компетентність для використання сучасних технологій в освітньому процесі.

У перспективі саме підвищення кваліфікації педагогічних працівників (проведення тренінгів та семінарів з використання сучасних засобів навчання), створення мережі інноваційних шкіл (обмін досвідом між освітніми закладами, спільні проєкти), активне використання цифрових технологій (розвиток дистанційного навчання, використання електронних підручників та інтерактивних платформ) забезпечать вимоги навчальних програм та ефективно досягнення навчальних цілей, сприятимуть підвищенню якості освітніх послуг, забезпечать рівні умови для навчання учнів, не лише засвоєння базових знань, але й розвиток критичного мислення, мовленнєвої культури та здатність до творчого вирішення завдань; сучасним педагогам допоможуть подолати освітні втрати, що сьогодні неначе «снігова куля» накрили освіту.

1.2. Класифікація засобів навчання: традиції та інновації

Засоби навчання бувають матеріальні (наприклад, підручники, картини) і нематеріальні (методи навчання, форми організації освітнього процесу). Їх можна класифікувати за різними ознаками, як-от: за властивостями: матеріалом, розміром, формою; за суб'єктами діяльності; за впливом на навчання; за ефективністю.

У методичних працях трапляються різні способи класифікації засобів навчання: за формою організації діяльності засоби поділяють на ті, що

використовуються для самостійної роботи учнів, і ті, що застосовуються під час фронтальної роботи; за функціями засоби навчання можуть виконувати різні функції: інформаційну (передавати знання), контрольну (перевіряти знання) та тренувальну (закріплювати навички) [57, с. 165]. Інформативною є класифікація, яка враховує й поставлену навчальну мету, і спосіб її досягнення.

Згідно з такою класифікацією, виділяють три основні групи: вербальні засоби (слово вчителя, підручники), навчально-наочні посібники (ілюстрації, моделі) та технічні засоби навчання (комп'ютери, проєктори).

Рис. 1.1 Класифікація засобів навчання

Вербальні засоби навчання – це ті, які передають інформацію за допомогою слів. Це можуть бути й друковані матеріали (підручники, посібники), й усні пояснення вчителя. В освітньому процесі використовують різні види вербальних засобів: підручники, посібники, конспекти, методичні рекомендації. Вони призначені для поглиблення знань, самостійного вивчення матеріалу та виконання завдань. Підручники та інші види літератури є основним джерелом знань для здобувачів освіти й стимулюють їхній пізнавальний інтерес. Дидактичні матеріали також належать до вербальних засобів і мають особливості.

Дидактичні матеріали – це спеціальні матеріали, які використовують для навчання і які можуть бути самостійним джерелом знань або інструментом для роботи з іншими навчальними матеріалами. Вони допомагають отримувати нові знання, ефективніше використовувати час, індивідуалізувати навчання, контролювати знання. Це такі навчальні посібники, як робочі зошити, картки, схеми, таблиці тощо, які допомагають

здобувачам освіти краще зрозуміти навчальний матеріал і закріпити його в пам'яті [49, с. 40].

Навчально-наочні посібники – це різноманітні матеріали (картинки, моделі, діаграми тощо), які використовують для того, щоб зробити освітній процес більш наочним та зрозумілим. Вони важливі, оскільки значно покращують запам'ятовування інформації. Коли ми бачимо і чуємо щось одночасно, ми запам'ятовуємо більше, ніж просто слухаючи або читаючи. Існують різні види наочних посібників: від простих малюнків до складних моделей і комп'ютерних презентацій. Головна мета таких посібників – допомогти здобувачам освіти краще зрозуміти матеріал, що вивчається, і сформувати у них яскраві образи.

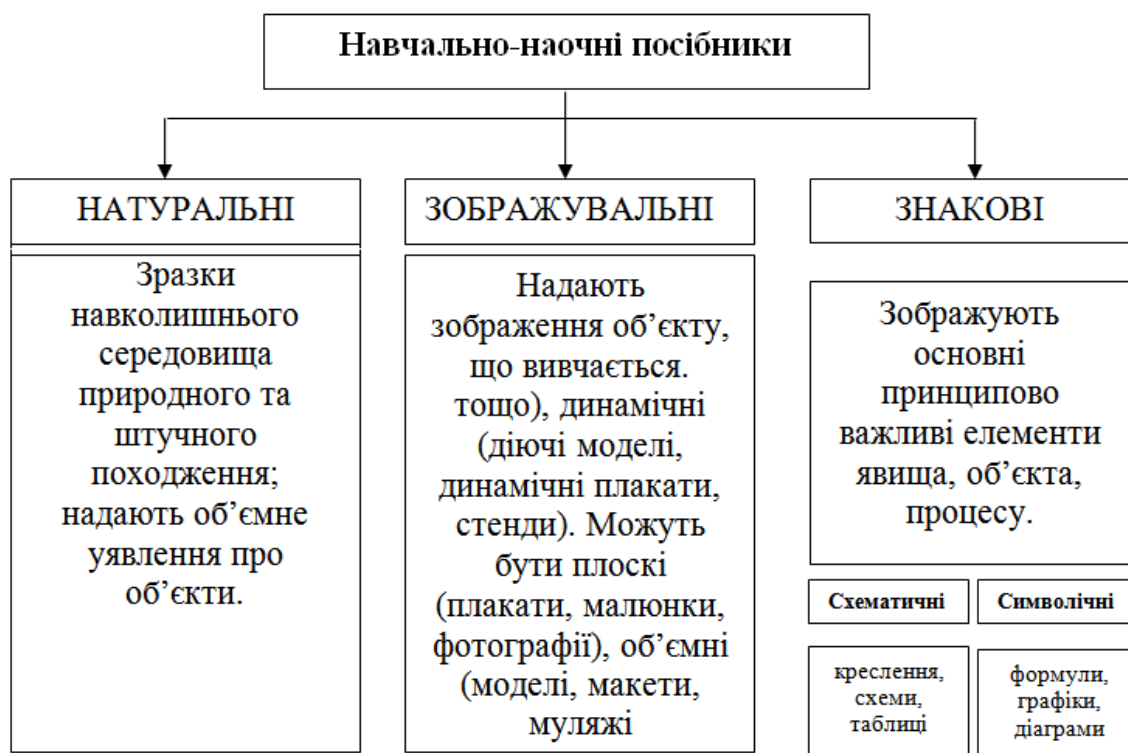

Рис. 1.2 Навчально-наочні посібники

Технічні засоби навчання – це технічне обладнання, за допомогою якого надається навчальна інформація або контролюється її засвоєння. Самі технічні засоби навчання інформацію не містять, вона зберігається на носіях цієї інформації – слайдах, кінофільмах, флеш-картах тощо.

За цілями, дидактичним призначенням технічні засоби навчання можна умовно поділити на мотиваційно-пізнавальні, проблемні, навчальні, узагальнювальні, ілюстративні.

За характером надання навчальної інформації технічні засоби навчання поділяються на екранні, звукові, екранно-звукові. Сьогодні виділяють багато видів дидактичних засобів, їхня поява і вдосконалення спричинені розвитком науки і техніки.

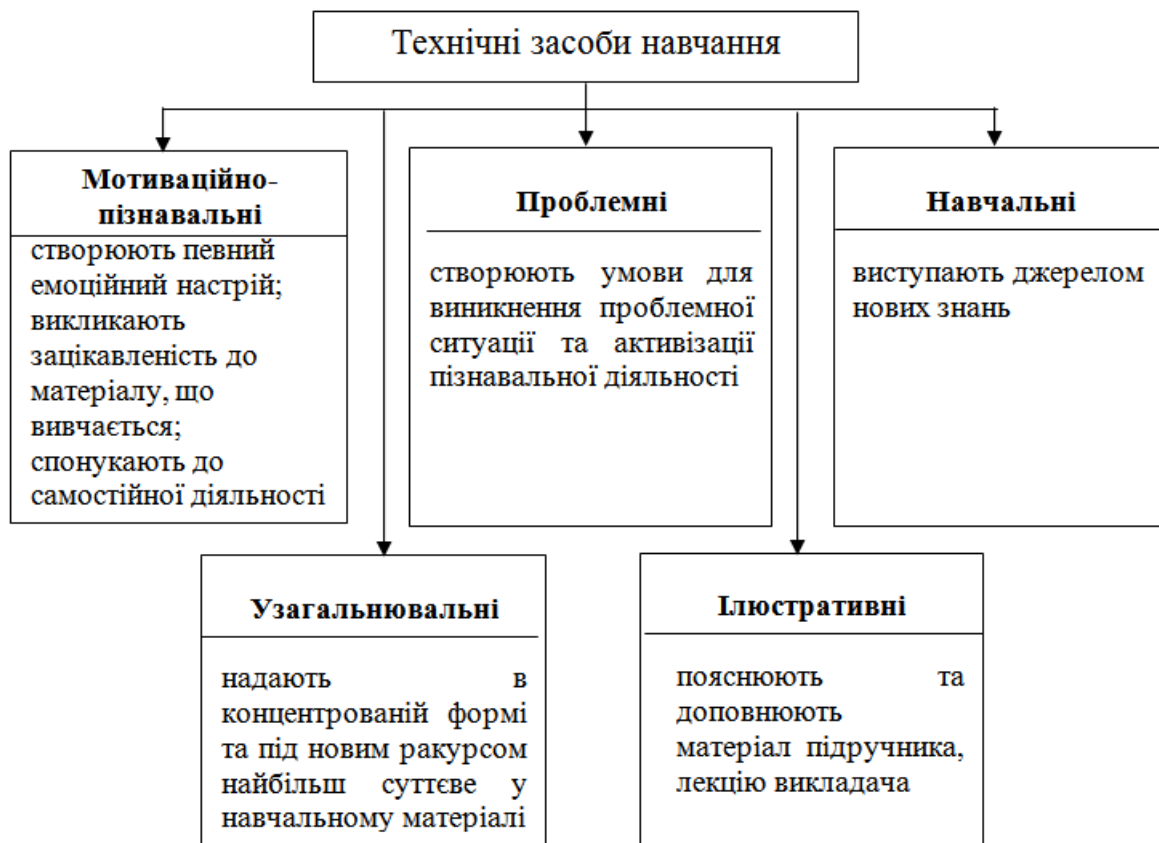

Рис. 1.3 Технічні засоби навчання

Засоби навчання можна розділити на різні групи за такими ознаками: за походженням: натуральні (камені, рослини, тварини), штучні (моделі, макети, обладнання); за призначенням: загальноосвітні (наприклад, підручники), спеціальні (наприклад, хімічні реактиви для уроків хімії); за складом: технічні (комп'ютери, проектори), наочні (картинки, діаграми), словесні (підручники, лекції); за характером впливу: візуальні (картинки, відео), аудіальні (лекції, аудіокниги), аудіовізуальні (фільми, презентації) [47, с. 24].

«Виділяють такі підстави для класифікації засобів навчання:

- за складом об'єктів: матеріальні (приміщення, обладнання, меблі, комп'ютери, розклад занять) і ідеальні (образні уявлення, знакові моделі, уявні експерименти, моделі Всесвіту);

- за відношенням до джерел появи: штучні (прилади, картини, підручники) і природні (натуральні об'єкти, препарати, гербарії);

- за складністю: прості (зразки, моделі, карти) і складні (відеомагнітофони, комп'ютерні мережі);

- за способом використання: динамічні (відео) і статичні (кодопозитиви);

- за особливостями будови: плоскі (карти), об'ємні (макети), змішані (модель Землі), віртуальні (мультимедійні програми);

- за характером впливу: візуальні (діаграми, демонстраційні прилади), аудіальні (магнітофони, радіо) і аудіовізуальні (телебачення, відеофільми, авторські відеозаписи);

- за видами носіїв інформації: паперові (підручники, програми, електронні підручники), лазерні (CD-ROM, DVD) тощо;

- за рівнями змісту освіти: засоби навчання на рівні уроку (текстовий матеріал та ін.), на рівні предмета (підручники), на рівні всього процесу навчання (навчальні кабінети);

- за відношенням до технологічного прогресу: традиційні (наочні посібники, музеї, бібліотеки), сучасні (засоби масової інформації, мультимедійні засоби навчання, комп'ютери), перспективні (web-сайти, локальні і глобальні комп'ютерні мережі, системи розподіленого освіти)» [68].

Імпонує досить вдала класифікація польського дидакта В. Оконя, у якій засоби навчання розташовані відповідно до наростання можливості замінювати дії учителя й автоматизувати дії учня.

Дидактичні засоби навчання класифікують на прості та складні [31]: прості, які не потребують складного обладнання або спеціальних навичок для

використання: словесні (підручники, різноманітні тексти), візуальні (реальні предмети, зображення, моделі); складні, які використовуються для більш ефективного навчання: механічні візуальні прилади (проектори, мікроскопи), аудіальні (програвачі, магнітофони, радіо), аудіовізуальні (фільми, телебачення, відео); засоби, що автоматизують процес навчання: комп'ютери, спеціальні програми, онлайн-платформи.

Серед додаткових характеристик засобів навчання визначають: за призначенням: навчальні, демонстраційні, контролюючі; за способом використання: індивідуальні, групові, фронтальні; за видом діяльності: читання, письмо, малювання, конструювання, експериментування [36, с. 36].

Важливими аспектами використання засобів навчання вважаємо: інтеграцію (ефективне навчання досягається за рахунок комплексного використання різних засобів навчання); індивідуалізацію (урахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти при виборі засобів навчання); активність (активну пізнавальну діяльність учнів стимулюють засобами навчання); сучасність (постійне оновлення арсеналу засобів навчання відповідно до нових технологій) (табл.1.1.).

Таблиця 1.1 [82, с. 481]

Характеристика категорій засобів навчання

Категорія засобів навчання	Приклади засобів	Функції	Переваги	Недоліки
Традиційні засоби	Підручники, зошити, дошки, карти, глобуси, таблиці, моделі, посібники	Передача інформації, закріплення знань, розвиток навичок письма	Доступність, універсальність	Можуть бути статичними, обмежені можливості для інтерактивної взаємодії

Технічні засоби	Комп'ютери, проектори, інтерактивні дошки, планшети, смартфони, аудіо- та відеотехніка	Візуалізація інформації, інтерактивна взаємодія, доступ до онлайн-ресурсів	Можливість використання мультимедійних матеріалів, індивідуалізація навчання	Висока вартість, залежність від технічного забезпечення
Дидактичні матеріали	Роздаткові матеріали, картки, тести, кросворди, ребуси, дидактичні ігри	Закріплення знань, розвиток навичок, контроль знань	Можливість індивідуалізації завдань, підвищення мотивації	Вимагають підготовки вчителя
Інтерактивні засоби	Онлайн-платформи, вебсайти, блоги, форуми, соціальні мережі, віртуальні лабораторії, симулятори	Співпраця, спілкування, самостійна робота, отримання зворотного зв'язку	Можливість навчання в будь-який час і в будь-якому місці, розвиток комунікативних навичок	Вимагають доступу до інтернету, можуть відволікати учнів

У сучасних закладах загальної середньої освіти широко використовують такі засоби навчання:

«1. Об'єкти навколишнього середовища, узяті в натуральному вигляді або препаровані для навчальних завдань (живі і засушені рослини, тварини і

їхні опудала, зразки гірських порід, фунту, мінералів, машини і їхні частини, археологічні знахідки і т. ін.).

2. Динамічні моделі (машин, механізмів, апаратів, споруд тощо).
3. Макети і муляжі (рослин і їхніх плодів, технічних установок і споруд, організмів і окремих органів тощо).
4. Прилади і засоби для демонстраційних експериментів.
5. Графічні засоби (картини, малюнки, географічні карти, схеми).
6. Технічні засоби навчання (діапозитиви, діафільми, навчальні кінофільми, радіо- і телепередачі, звуко- і відеозаписи тощо).
7. Підручники і навчальні посібники.
8. Прилади для контролю знань і умінь учнів.
9. Комп'ютери» [67, с. 11].

Важливо правильно вибирати та використовувати засоби навчання в освітньому процесі. Вибір засобів навчання – це індивідуальний процес, який залежить від багатьох факторів: специфіка навчальної дисципліни, зміст конкретної теми, стиль роботи вчителя, рівень підготовки здобувачів освіти, матеріально-технічні можливості освітнього закладу. Ефективність навчання безпосередньо пов'язана з правильним підбором засобів навчання.

Засоби навчання повинні відповідати певним вимогам: бути актуальними та науково обґрунтованими, доступними для розуміння учнями з різним рівнем підготовки, не перевантажувати здобувачів освіти інформацією. Кожен дидактичний засіб оцінюють з точки зору його інформативності та відповідності навчальним цілям.

Для успішного навчання необхідно ретельно підбирати різноманітні матеріали та інструменти, які допоможуть учням краще зрозуміти і запам'ятати навчальний матеріал.

Вважаємо головними тенденціями сьогодення у використанні засобів навчання широке використання комп'ютерів, інтернету та інших цифрових ресурсів: інтеграція інформаційних технологій, створення індивідуальних траєкторій навчання для кожного учня: персоналізація навчання, залучення

здобувачів освіти до реальних проєктів, що сприяє розвитку практичних навичок: проєктна діяльність та міждисциплінарний підхід.

Основними документами, що регламентують вимоги до засобів навчання в закладах загальної середньої освіти, є Державний стандарт загальної середньої освіти [65], Типові освітні програми [79], а також методичні рекомендації Міністерства освіти і науки (МОН). Вони визначають, які засоби навчання слід використовувати, яким критеріям вони мають відповідати та як їх інтегрувати в освітнє середовище. Саме вимоги державних документів мають забезпечити якість і доступність освітнього процесу.

Державний стандарт загальної середньої освіти [25] визначає основну мету: встановлення загальних вимог до навчальних досягнень учнів та визначає необхідний рівень підготовки, зокрема через використання відповідних засобів навчання; вимоги: засоби навчання мають забезпечити засвоєння компетентностей, визначених державним стандартом, як-от: комунікативна, інформаційна, культурна та інші для української мови: інтерактивні матеріали, що розвивають мовленнєві навички учнів, і засоби, що сприяють розвитку навичок аналізу й критичного мислення.

Типові освітні програми [79] встановлюють конкретний зміст і структуру освітнього процесу для кожного предмета і кожного класу; визначають вимоги засоби навчання мають бути орієнтовані на підтримку змісту предмета і відповідати віковим особливостям учнів, а також сприяти розвитку їхніх компетенцій; до прикладу, на уроках української мови передбачають використання таблиць, схем, діаграм, а також візуалізацій для кращого засвоєння граматики, синтаксису й літературних елементів.

Основна мета методичних рекомендацій МОН – надати конкретні вказівки щодо застосування засобів навчання відповідно до актуальних освітніх методів і сучасних технологій; закликати використовувати засоби навчання, що сприяють активному залученню здобувачів освіти до освітнього процесу, враховують їхні індивідуальні потреби й забезпечують

інклюзію. Рекомендації МОН передбачають інтерактивні дошки, електронні підручники та платформи для дистанційного навчання. Для української мови це можуть бути онлайн-сервіси, які пропонують завдання для розвитку лексики, орфографії та стилістики.

Основною метою сертифікації засобів навчання є забезпечення якості й безпечності навчальних засобів, що дозволяє використовувати тільки перевірені засоби в освітньому процесі. Відповідно до вимог всі засоби, включаючи підручники й цифрові платформи, повинні пройти сертифікацію, яка підтверджує їхню відповідність стандартам. Як бачимо, на практиці перед використанням підручників або освітніх програм в українських школах їх перевіряють на відповідність до вимог змісту, ергономіки й безпеки. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) в умовах викликів сьогодення стали неодмінним атрибутом освітнього процесу, засобом подолання освітніх втрат в умовах війни.

Основна мета застосування ІКТ – сприяння цифровізації навчання, розвитку інформаційної грамотності учнів та інтеграції сучасних ІКТ в освітній процес [30]. Основні вимоги: ІКТ повинні бути доступні для всіх учнів, відповідати змісту освітніх програм і бути інтерактивними. Прикладом застосування на практиці є використання інтерактивних платформ (Google Classroom, Zoom) та ресурсів для організації уроків української мови, зокрема для проведення тестів, інтерактивних вправ і презентацій [8].

З метою адаптації до особливих освітніх потреб засоби навчання мають гарантувати рівний доступ до якісної освіти для учнів з особливими освітніми потребами; пройти адаптацію для використання в інклюзивному навчанні (наприклад, забезпечення додаткових матеріалів або обладнання для учнів із порушеннями зору); зокрема, на уроках української мови можуть використовуватись матеріали з великим шрифтом, додаткові звукові супроводи або тактильні посібники.

Для забезпечення контролю за результативністю використання засобів навчання та їхньою відповідністю державним стандартам здійснюється

постійний моніторинг ефективності та безпеки; школи мають регулярно аналізувати, наскільки засоби навчання, що використовуються в освітньому процесі сприяють досягненню освітніх результатів, і надавати дані для моніторингу – це загальна вимога. Під час моніторингу проводять опитування серед учнів, оцінюють успішність засвоєння матеріалу, збирають відгуки щодо зручності та корисності інтерактивних методів навчання, наприклад, таких як використання інтелект-карт [13, с. 31].

Ці вимоги й підходи сприяють тому, щоб засоби навчання в закладах загальної середньої освіти відповідали освітнім стандартам, були безпечними та сприяли розвитку необхідних компетенцій.

Слід зазначити, що набір засобів навчання в школі відрізняється залежно від рівня навчання – початкова школа, гімназія та ліцей. Кожен етап вимагає адаптованих засобів, які відповідають віковим особливостям учнів, змісту освітніх програм та специфічним вимогам державних стандартів для кожного рівня (табл.1.2.).

Таблиця 1.2.

Засоби навчання розрізняються між трьома рівнями

Початкова школа		
Особливості	Набір засобів навчання	Акцент
У початковій школі (1-4 класи) основну увагу приділяють формуванню базових знань, навичок та умінь. Засоби навчання повинні бути зрозумілими, яскравими й	Ігрові навчальні матеріали: настільні ігри, картки з буквами, цифрами, кольорові плакати, дидактичні матеріали для інтерактивного навчання. Обладнання для розвитку моторики: спеціальні зошити з великими літерами та лініями для розвитку навичок письма. Аудіо- та візуальні засоби: казки, пісні, мультфільми, освітні відео для формування звукових та мовленєвих навичок.	Простота й доступність, мотивація до навчання через гру, інтерактивність і візуальна привабливість

здатними привернути увагу дітей	Маніпулятивні засоби: кубики, магнітні літери, фігури для побудови базових математичних та мовних моделей мовленнєвих навичок	
	Гімназія (5–9 класи)	
Особливості	Набір засобів навчання	Акцент
У гімназії зростають вимоги до засвоєння навчального матеріалу, який стає більш спеціалізованим. Учні вчаться критично мислити, аналізувати, систематизувати інформацію та самостійно опрацьовувати джерела	Інтерактивні посібники та підручники: цифрові платформи, адаптовані для шкільного використання, підручники з доповненою реальністю (AR). Комп'ютерні програми та онлайн-ресурси: платформи для тестування, інтерактивні завдання для домашньої роботи та засвоєння матеріалу. Мультимедійні засоби: використання навчальних фільмів, віртуальних екскурсій та симуляцій для поглиблення знань з різних предметів, зокрема природничих. Лабораторне обладнання та практичні набори: для природничих наук – мікроскопи, набори для хімічних дослідів, інтерактивні навчальні стенди	розвиток аналітичного мислення, уміння працювати з різними джерелами інформації, інтеграція ІКТ та самостійність
	Ліцей (10–11 класи)	
Особливості	Набір засобів навчання	Акцент
У ліцеї освітній процес орієнтований на поглиблене вивчення	Додаткові навчальні матеріали: спеціалізовані посібники та підручники, створені для поглибленого вивчення предметів (наприклад, фізики, хімії, літератури).	підготовка до реальних завдань, які потребують від учнів

<p>предметів, розвиток критичного мислення, самостійність і підготовку до вступу у вищі навчальні заклади.</p>	<p>Дослідницьке обладнання та лабораторії: лабораторне обладнання для проведення самостійних досліджень, мікроскопи, хімічні реактиви, наочні моделі (анатомічні, механічні тощо).</p> <p>Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ): платформи для дистанційного навчання та самостійної роботи з предметами (зокрема, Edmodo, Google Classroom), віртуальні лабораторії для симуляції процесів.</p> <p>Матеріали для підготовки до ЗНО/НМТ: збірники тестових завдань, онлайн-платформи для проходження тестів і підготовки до екзаменів.</p>	<p>самостійної роботи з матеріалом, дослідницьких навичок та вміння критично мислити.</p>
--	--	---

Таким чином, набір засобів навчання еволюціонує від простих ігрових форм до складних інтерактивних та наукових засобів, що забезпечують зрілі освітні потреби на кожному рівні навчання. Зробимо порівняльний підсумок: початкова школа орієнтована на навчальні засоби, що допомагають сформувати базові навички через гру й активність; гімназія націлена на засоби навчання, які розвивають самостійне мислення, аналітику та початкові навички дослідження; ліцей використовує засоби, що орієнтовані на самостійні дослідження та практичне застосування знань, підготовку до майбутнього професійного навчання.

1.3 Засоби навчання української мови в старших класах

Українська мова відіграє фундаментальну роль у формуванні та збереженні національної ідентичності, особливо в умовах нинішньої війни,

коли відбувається боротьба за територіальну цілісність і культурне самозбереження. В освітньому середовищі ЗЗСО, зокрема на уроках української мови, важливо приділяти особливу увагу засобам навчання, орієнтуючись на освітні виклики сьогодення, уміло застосовувати інноваційні методи, що максимально сприятиме не лише кращому засвоєнню знань, але й зміцненню патріотичних цінностей серед молоді [9, с. 49].

Засоби навчання української мови в старших класах можна умовно поділити на дві основні категорії: традиційні та інноваційні.

Традиційні засоби охоплюють підручники, навчальні посібники, словники, довідники, плакати, роздатковий матеріал, зошити для практичних робіт, традиційне обладнання для кабінетів української мови та літератури. Вони служать базою для систематичного вивчення української мови, оскільки структурують навчальний матеріал і допомагають здобувачам освіти послідовно засвоювати нові знання.

Традиційно кабінети української мови та літератури обладнуються таким чином, щоб створити сприятливе середовище для навчання, розвитку мовленнєвих навичок та заглиблення у світ української літератури. Серед наочних посібників: фізична та політична карти України допомагають у вивченні географії та історії нашої країни; портрети класиків і сучасних українських письменників створюють літературну атмосферу в кабінеті; наочні таблиці з орфографічними правилами допомагають здобувачам освіти запам'ятовувати правила української мови; стенди з короткими змістами, цитатами та ілюстраціями до відомих творів; оформлені куточки, присвячені окремим письменникам або літературним жанрам.

Серед технічних засобів навчання – дошка, проєктор, комп'ютер, аудіосистема. З додаткового обладнання: бібліотечний куточок, роздатковий матеріал, настільні ігри. Зазвичай обладнання кабінету містить оформлення стін тематичними плакатами, картинами, вишивками, що відображають українську культуру, рухомі куточки; кімнатні рослини, створюють затишну атмосферу та очищують повітря.

Сучасні кабінети української мови все більше обладнані інтерактивним обладнанням, яке дозволяє зробити освітній процес більш цікавим та ефективним. До такого обладнання належать: інтерактивні дошки поєднують функції звичайної дошки та комп'ютера; планшети та ноутбуки для індивідуальної роботи здобувачів освіти; 3D-принтери для створення наочних моделей літературних героїв або історичних будівель; віртуальна реальність для створення імерсивних навчальних середовищ [73].

Важливо пам'ятати, що обладнання кабінету має бути не лише функціональним, але й естетичним, щоб створити атмосферу, яка спонукає до навчання і творчості.

Підручники, посібники, словники та довідники є традиційними і водночас незамінними засобами навчання в старшій школі. Вони забезпечують систематичне вивчення матеріалу, формують знання та вміння, а також сприяють розвитку самостійності учнів. Разом з сучасними технологіями вони створюють сприятливі умови для всебічного розвитку школярів. Основною функцією підручника є систематизоване подання теоретичного матеріалу згідно з навчальною програмою. Серед переваг структурований виклад інформації, наявність різноманітних завдань для закріплення матеріалу, ілюстрації, таблиці, схеми для кращого розуміння.

Підручники української мови для старшої школи [1; 2; 17; 18; 20; 21; 23; 32; 33; 38; 39; 40; 65; 66; 83] є важливим інструментом в освітньому процесі. Вони не лише передають знання, а й формують мовленнєву культуру здобувачів освіти, розвивають їхнє критичне мислення та творчі здібності. Особливості використання в старшій школі такі: підручники стають більш теоретичними, з більшою кількістю самостійної роботи. Учні активно використовують підручник для пошуку інформації, підготовки до уроків та самостійного вивчення матеріалу.

Основними функціями підручників для старшої школи є систематизація знань (структурований виклад матеріалу, що дозволяє учням легко орієнтуватися в темах); формування навичок (розвиток навичок

читання, письма, говоріння, слухання); розвиток мовленнєвої культури (виховання поваги до української мови, формування вміння правильно і красиво висловлювати свої думки); підготовка до закладів вищої освіти (формування навичок самостійної роботи, аналізу, синтезу інформації). Особливостями підручників для старшої школи є глибина вивчення матеріалу, зв'язок з іншими предметами, інтеграція знань з української мови з іншими навчальними дисциплінами, орієнтація на практичне застосування знань, використання сучасних технологій [50, с. 196].

Сучасні підручники з української мови відображають нові тенденції в освіті, як-от: компетентнісний підхід, інтерактивність, міждисциплінарність, використання цифрових технологій, індивідуалізація навчання, розвиток критичного мислення, підготовка до життя в інформаційному суспільстві.

Підручники української мови для старшої школи відіграють важливу роль у формуванні мовної компетентності здобувачів освіти. При виборі підручника необхідно враховувати його відповідність навчальній програмі [60; 61], рівень підготовки здобувачів освіти та їхні інтереси. Сучасні підручники все більше орієнтуються на розвиток критичного мислення, творчих здібностей та комунікативної компетентності здобувачів освіти та відходять від традиційного формату і пропонують нові, цікаві та ефективні підходи до навчання.

Багато підручників мають супутній онлайн-ресурс, де учні можуть виконувати інтерактивні завдання, тести, переглядати відеоматеріали. Деякі підручники мають власні мобільні додатки, які дозволяють здобувачам освіти вчитись у будь-який зручний час і в будь-якому місці. QR-коди забезпечують швидкий доступ до додаткових матеріалів, відео, аудіозаписів за допомогою смартфона.

Сучасні підручники відкривають можливість для дослідницьких та творчих проєктів, коли здобувачі освіти самостійно обирають тему, збирають інформацію, аналізують її та презентують результати, створюють власні тексти, презентації, відеоролики на основі вивченого матеріалу. Окрім того,

забезпечують інтеграцію з іншими предметами через завдання, які пов'язують українську мову з історією, літературою, суспільствознавством тощо містять реалістичні завдання, які моделюють реальні ситуації спілкування, наприклад, написання есе, підготовка презентації, участь у дискусії; забезпечують розвиток критичного мислення через аналіз текстів різних жанрів, наукових статей, художніх творів, публіцистичних матеріалів, формулювання власної думки через завдання, які вимагають від учнів висловлювати свою точку зору, аргументувати її.

Серед інновацій підручника нового покоління є використання автентичних матеріалів (сучасні тексти, уривки з газет, журналів, інтернет-видань, літературних творів сучасних авторів, аудіо- та відеоматеріали, пісні, інтерв'ю, фільми, які допомагають учням відчувати живу мову); розвиток комунікативних компетентностей (рольові ігри, симуляція різних ситуацій спілкування, дебати, обговорення актуальних питань та групові роботи через спільне виконання завдань, розвиток навичок співпраці); фокус на розвитку творчих здібностей (письмові творчі роботи, написання творів, есеїв, віршів, створення власних проєктів, розробка презентацій, відеороликів, вебсайтів).

Прикладами інноваційних завдань, що пропонують сучасні підручники є: створення блогу: учні ведуть блог на певну тему, пов'язану з вивченням української мови; аналіз сучасних медіатекстів: учні аналізують новини, статті, рекламу з точки зору мовних засобів, що використовуються; створення відеокліпу до вірша: учні вибирають вірш і створюють до нього відеокліп; розробка мобільного додатку: учні створюють мобільний додаток, який допомагає вивчати українську мову [10].

Завдяки таким інноваціям, вивчення української мови стає не лише обов'язковим предметом, а й захопливим процесом, який відкриває перед учнями нові можливості. Проаналізуємо підходи Олександра Авраменка, який активно розробляє сучасні підручники з української мови. О. Авраменко використовує різні форми візуалізації, зокрема схеми, діаграми, інфографіку, для полегшення засвоєння матеріалу учнями [1; 2].

Методисти доводять, що візуальні елементи можуть підвищити ефективність навчання, оскільки вони сприяють кращому запам'ятовуванню інформації та підвищенню інтересу до предмета. Також наголошують на важливості національного складника у вивченні мови, розглядаючи її як елемент культурного самоствердження [6, с. 2].

Посібники доповнюють підручник додатковими матеріалами, завданнями, вправами. Види посібників: практикуми з граматики, лексики, стилістики, збірники тестів, контрольних робіт. Словники допомагають уточнити значення слів, їхній правопис, вживання. Використовують такі види словників: тлумачні словники (тлумачать значення слів), орфографічні словники (фіксують правильне написання слів), словники синонімів, антонімів, іноземномовні словники. Довідники містять стислий виклад теоретичного матеріалу з різних розділів мови. Розрізняють довідники з граматики, стилістики, літературознавства, орфографічні довідники, довідники з правил пунктуації.

Сьогодні традиційні засоби навчання все частіше доповнюються електронними ресурсами: електронні підручники, що містять мультимедійні матеріали, інтерактивні вправи; онлайн-словники надають швидкий доступ до значень слів, синонімів, антонімів; інтернет-ресурси пропонують додаткові матеріали, тести, форуми для обговорення.

Однак ці засоби часто обмежуються текстовою інформацією, що вимагає залучення інновацій для більшої інтерактивності та наочності. Підкреслюють важливість традиційних засобів у поєднанні з інноваційними, зазначаючи, що сучасні технології допомагають учням краще зрозуміти та засвоїти наукові поняття [35].

У контексті війни, коли традиційні навчальні підходи можуть бути ускладнені або навіть неможливі, візуалізація стає особливо важливою. Вона дозволяє здобувачам освіти адаптуватися до змінюваних умов, зберігаючи при цьому зв'язок із навчальним матеріалом. Наприклад, використання таких інтерактивних елементів, як графіки, діаграми та відео, допомагає зберігати

інтерес до навчання та стимулює активну участь у процесі. Крім того, візуалізація сприяє розвитку критичного мислення і креативності. Учні навчаються не лише сприймати інформацію, а й аналізувати, інтерпретувати її, а також створювати власні візуальні матеріали, що вимагає творчого підходу. Це, зі свого боку, готує їх до життя в складному світі, де вміння критично оцінювати інформацію та вміти презентувати свої думки у візуальній формі стають дедалі важливішими [26]. Завдяки візуалізації учні також мають можливість краще усвідомлювати культурні відмінності та соціальні контексти, у яких функціонує мова. Це не лише підвищує їхню мовну компетенцію, але й розвиває міжкультурну свідомість, що є важливим аспектом сучасної освіти.

«Візуалізація – це створення та представлення графічного образу текстової чи математичної інформації, що робить її наочною, а отже, зручнішою для аналізу та осмислення. Термін «візуалізація» походить від латинського *visualis* – сприймається візуально, наочний» [70].

«Візуалізація інформації дозволяє вирішити низку педагогічних завдань: забезпечення інтенсифікації навчання; активізації навчальної та пізнавальної діяльності; формування і розвиток критичного і візуального мислення; зорового сприйняття; образного представлення знань і навчальних дій; передачі знань та розпізнавання образів; підвищення візуальної грамотності та візуальної культури тощо» [37, с. 800].

У сучасному освітньому процесі візуалізація є потужним інструментом, що дозволяє учням краще сприймати та засвоювати інформацію. Використання таких методів візуалізації, як діаграми, мапи, графіки та інші візуальні елементи, допомагає формувати уявлення про мовні концепції та культурні контексти, роблячи навчання більш інтерактивним і зрозумілим [46].

Діаграми є одним із найбільш поширених методів візуалізації, які можуть бути ефективно застосовані в навчанні. Вони дозволяють учням візуально структурувати та систематизувати інформацію. Наприклад,

використання кругових або стовпчикових діаграм для ілюстрації граматичних структур або відносин між різними мовними елементами полегшує розуміння складних концепцій. Це не лише допомагає запам'ятовувати інформацію, але й спрощує її аналіз.

Серед інтерактивних методів навчання української мови є діаграми Венна – метод, спрямований на поліпшення пізнавальної активності здобувачів освіти, створення комфортного психологічного клімату та збільшення продуктивності навчальної діяльності, розвиток творчих здібностей. Використання діаграм Венна допомагає в аналізі та порівнянні понять і мовних явищ.

Рис.1.4 Діаграми Венна

Мапи ідей або концептуальні мапи також є надзвичайно корисними для візуалізації зв'язків між поняттями. Учні можуть створювати мапи, що демонструють, як певні слова чи фрази пов'язані з культурними, історичними або соціальними контекстами. Це дозволяє не лише запам'ятовувати інформацію, але й аналізувати її у більш широкому контексті. Наприклад, вивчення культурних аспектів через візуалізацію допомагає учням краще усвідомлювати важливість мови в різних соціальних ситуаціях.

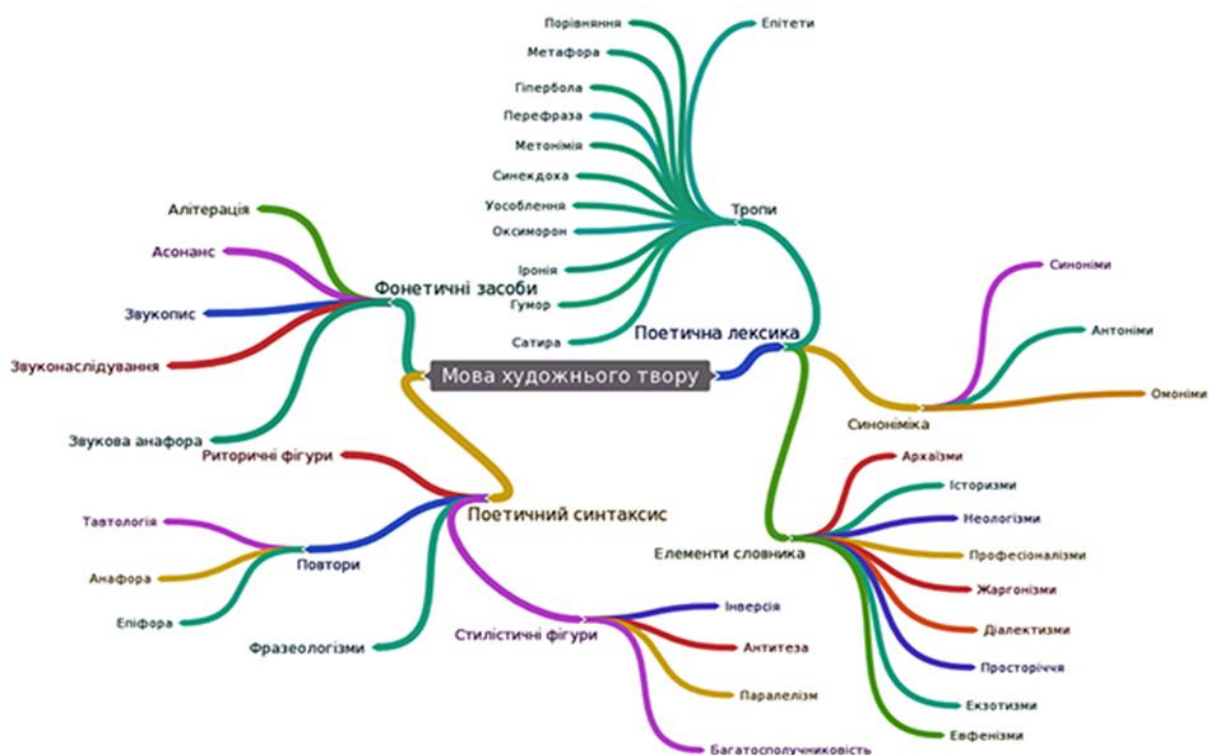

Рис. 1.5. Зразок мапи ідей

Графіки, які використовуються для візуалізації статистичних даних, також відіграють важливу роль в освітньому процесі. Вони допомагають учням інтерпретувати мовні тренди, зокрема вивчати частотність використання певних лексичних одиниць. Завдяки графікам учні можуть проводити порівняння та аналіз, що сприяє розвитку критичного мислення і поглибленню знань про мову [12]. Використання графіків у навчанні має кілька важливих аспектів:

- графіки дозволяють візуалізувати дані, що може суттєво підвищити рівень зацікавленості учнів. Наприклад, графіки, що демонструють частотність використання певних слів або фраз протягом різних історичних періодів, не лише ілюструють зміни в мові, а й спонукають учнів до аналізу причин цих змін. Вони можуть зацікавити учнів у вивченні мови через призму її розвитку та еволюції, що надає освітньому процесу новий вимір;

- графіки сприяють розвитку критичного мислення. Учні, працюючи з графіками, навчаються аналізувати інформацію, порівнювати дані, виявляти закономірності та формулювати висновки на основі візуально представленої інформації. Наприклад, якщо учень вивчає частотність використання різних

граматичних структур у певному тексті, він може зафіксувати зміни в їхньому використанні у вигляді графіка, що надає йому можливість не лише запам'ятати матеріал, а й краще зрозуміти контекст їхнього використання;

- графіки допомагають створити зв'язок між різними аспектами навчального матеріалу. Вони можуть бути використані для ілюстрації взаємозв'язків між різними мовними явищами, такими як, наприклад, зв'язок між частотою вживання певних слів і змінами в культурному чи соціальному контексті. Це підвищує загальний рівень знань учнів і сприяє глибшому усвідомленню мови як динамічного та контекстуального явища [12]. Крім того, графіки є універсальним інструментом, що може бути адаптований для різних рівнів навчання та різних типів учнів. Вони можуть бути як простими, так і складними, залежно від потреб і знань учнів. Це робить графіки надзвичайно гнучким інструментом в освітньому процесі.

Схеми та таблиці є ще одним надзвичайно ефективним способом візуалізації інформації, особливо в освітньому процесі, забезпечуючи сприйняття складних тем та концепцій через структуроване подання даних. Вони допомагають учням порівнювати різні мовні структури або культурні аспекти, що сприяє глибшому розумінню теми та систематизації знань.

СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

речення, яке складається з 2 і більше синтаксично рівноправних частин, з'єднаних сполучниками сурядності та інтонацією		
сполучники сурядності		
ЄДНАЛЬНІ	ПРОТИСТАВНІ	РОЗДІЛОВІ
<i>і, й, та, ні...ні, і...і, ані...ані, не тільки..., а й</i>	<i>а, але, зате, проте, однак, та (=але)</i>	<i>або, чи, хоч, то...то, або...або, чи...чи, не то...не то</i>
<i>Ахмед читав книгу, і Яссін слухав музику.</i>	<i>Сьогодні на вулиці холодно, зате завтра обіцяли потепління.</i>	<i>Або сьогодні піде дощ, або завтра доведеться самому поливати квіти.</i>

Рис. 1.7. Зразок таблиці

Використання таблиць і схем дозволяє представити інформацію логічно та впорядковано, що робить її легшою для запам'ятовування та аналізу. Це розвиває мовну чутливість, підвищуючи здатність здобувачів

освіти сприймати нюанси мови та більш важливо ставитися до деталей мовних явищ.

Також схеми та таблиці можна використовувати для візуалізації процесів мовної еволюції або історичних змін у мовах, таких як розвиток лексики або трансформації граматичних структур.

Інфографіка може бути використана для візуалізації відсотка україномовного населення в різних регіонах країни, підкреслюючи важливість поширення та підтримки української мови як складника національної ідентичності (рис.1.8.).

Рис. 1.8. Зразок інфографіки

Постери є ще одним ефективним інструментом візуалізації. Вони можуть охоплювати ключові концепції або правила, служити наочними нагадуваннями під час уроку або візуальними підказками для кращого запам'ятовування. Розміщення постерів у класі створює середовище постійного навчання, де здобувачі освіти можуть легко повторювати та закріплювати матеріал під час навчання. Крім того, колективне створення постерів під час роботи в групах допомагає учням краще засвоїти матеріал через залучення до творчого процесу. Важливо зазначити, що використання

краще запам'ятати інформацію, оскільки залучає до процесу сприйняття не тільки слух, а й зір <https://naurok.com.ua/post/metod-skraybing-yaskrave-podannya-navchalnogo-materialu>.

При вивченні тем з фонетики використовують фонетичні шпаргалки. Це такі мовні підказки, які легко допомагають запам'ятати важкі теми.

Рис. 1.10 Шпаргалки на уроках української мови (автор С. Босак)

Шпаргалка у вигляді рим для запам'ятовування голосних звуків: *А, Е, І, И, О, У* – голосні звучать як струм. Вони творять склад і тягнуть звук як лад.

Пояснення: Ця римівка допомагає учням запам'ятати шість голосних української мови та їхню основну функцію у творенні складу.

Кроссенс (у перекладі з англ. – перетин) – це головоломка, перетин сенсів, асоціативний ланцюжок, що складається з дев'яти пронумерованих квадратиків, у які вміщено певні зображення. Кроссенс можна використовувати на різних етапах уроку (Додаток Б).

Сучасні технології також пропонують безліч можливостей для візуалізації, зокрема, відео, анімації та інтерактивні презентації. Використання анімацій для пояснення граматичних правил або культурних аспектів може зробити освітній процес більш цікавим і зрозумілим для здобувачів освіти. Інтерактивні елементи, які дозволяють здобувачам освіти взаємодіяти з матеріалом, значно підвищують їхню зацікавленість.

Під час дистанційного навчання вчителі використовують інтерактивні мапи, що дозволяє учням орієнтуватися в нових культурних реаліях і розуміти контекст, у якому вживаються ті чи інші мовні конструкції. Це дає змогу підтримувати зв'язок із навчальним матеріалом та адаптуватися до нових викликів. Крім того, анімаційні відео, які пояснюють складні теми, допомагають утримувати увагу здобувачів освіти і полегшують сприйняття матеріалу. Проекти, у яких учні створюють такі власні візуальні матеріали, як мапи або графіки, також виявляються ефективними. Це не лише сприяє розвитку творчих здібностей, але й забезпечує глибше засвоєння навчального матеріалу [15, с. 348].

Презентації на уроках української мови підвищують зацікавленість учнів і стимулюють їхню активну участь у навчанні. У поєднанні з такими мультимедійними засобами, як відеоуроки та цифрові платформи, ці засоби дозволяють учням краще розуміти й засвоювати нові теми [56, с. 35]. Іншою важливою методикою є використання інтелект-карт для структурованого подання мовного матеріалу.

Н. Житеньова зазначає, що застосування інтелект-карт на уроках української мови значно полегшує учням роботу з великим обсягом інформації, допомагаючи їм логічно систематизувати вивчене [30, с. 38]. У результаті, учні можуть краще розуміти мовні конструкції та граматичні правила, що підвищує їхні успіхи в опануванні рідної мови.

Для організації дистанційного навчання використовують цифрові інструменти – популярні онлайн-платформи та сервіси:

Google Classroom: Це основна платформа, яка об'єднує різні інструменти для навчання: завдання, оголошення, матеріали для вивчення.

Padlet: Це віртуальна дошка, яка дозволяє учням і вчителям спільно працювати над проектами, обмінюватися ідеями та матеріалами.

Google Jamboard: Інтерактивна дошка, яка використовується для проведення уроків, презентацій та мозкових штурмів.

Learning Apps: Сервіс для створення інтерактивних вправ, які допомагають учням закріпити матеріал у цікавій ігровій формі.

Таким чином, візуалізація в освіті є не лише інструментом для покращення освітнього процесу, але й важливим елементом, що допомагає здобувачам освіти адаптуватися до нових умов. Вона підтримує мотивацію та зацікавленість у навчанні, що є критично важливим у складний час війни, надаючи здобувачам освіти необхідні знання та навички для їхнього майбутнього.

Візуалізація не лише сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, а й значно підвищує мотивацію учнів до навчання. Завдяки візуальним методам учні мають можливість бачити та аналізувати інформацію в новому світлі, що сприяє більш глибокому розумінню мовних концепцій і культурних контекстів.

Візуалізація навчального матеріалу на уроках української мови є важливим інструментом для підвищення інтересу учнів до вивчення мови та посилення їхньої національної свідомості. Цей підхід сприяє тому, щоб мова сприймалася не лише як академічний предмет, а як засіб відображення національних і культурних цінностей. У старших класах ліцею важливо використовувати комплексний підхід до навчання, комбінуючи різноманітні засоби навчання для досягнення максимального освітнього результату.

РОЗДІЛ II

ЗАСТОСУВАННЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 10–11 КЛАСАХ

2.1. Традиційні види візуалізації для оволодіння мовознавчим матеріалом

Використання візуальних засобів на уроках української мови в 10–11 класах сприяє глибшому засвоєнню знань, активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти та розвитку їхнього критичного мислення.

Традиційні види візуалізації (таблиці, схеми, діаграми та опорні конспекти) дають змогу структурувати інформацію, роблять складні поняття зрозумілими і доступними. Таблиці широко використовуються для узагальнення матеріалу з морфології та синтаксису, що дає змогу учням порівнювати та аналізувати мовні явища. Схеми допомагають візуалізувати зв'язки між поняттями, полегшуючи їх запам'ятовування. Опорні конспекти слугують потужним засобом для повторення і підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) та Національного мультипредметного тестування (НМТ).

Сучасні підручники О. Авраменка [1] та І. Ющука [86] для 10 класу, а також О. Глазової [21] та А. Ворона [18] для 11 класу містять візуальні матеріали, які доповнюють теоретичну базу. Це дозволяє вчителям гнучко інтегрувати різні методи навчання залежно від рівня підготовки здобувачів освіти – стандарту чи профільного.

Важливим складником ефективного навчання є використання інноваційних підходів до візуалізації. Сьогодні вчителі мають можливість створювати власні таблиці, схеми та опорні конспекти, адаптуючи їх під конкретні потреби класу. Використання презентацій або віртуальних дощок розширює можливості візуалізації, роблячи її ще більш ефективною.

Таблиці є ефективним інструментом візуалізації, які широко використовують в освітньому процесі. Вони дозволяють компактно представити великий обсяг інформації, систематизувати дані, створити логічні зв'язки між поняттями та полегшити запам'ятовування. У підручниках української мови для старших класів таблиці слугують важливим засобом для засвоєння теоретичного матеріалу та його практичного застосування.

У підручнику І. Ющука для 10 класу [86] таблиці використовують для узагальнення матеріалу з синтаксису. У розділі «Типи складнопідрядних речень» подано таблицю, яка систематизує відомості про підрядні частини: означальні, з'ясувальні, обставинні. Завдяки цьому учні можуть швидко орієнтуватися в матеріалі й застосовувати знання під час виконання вправ.

У підручнику О. Глазової для 11 класу [21] таблиця «Правила вживання розділових знаків у складних реченнях» показує різницю між складносурядними та складнопідрядними реченнями, а також правила пунктуації.

Учні можуть самостійно заповнювати таблиці під час уроку, що сприяє активному засвоєнню матеріалу. У підручнику О. Авраменка [1] для 10 класу запропонована таблиця, яка класифікує складні речення за типами зв'язків між їхніми частинами.

На уроці синтаксису вчитель може використовувати таблиці для пояснення правил узгодження слів у реченні. Наприклад, таблиця з прикладами узгодження числівників із іменниками може стати ефективним інструментом для закріплення цього матеріалу.

Орфографія вимагає запам'ятовування великої кількості правил і винятків. Таблиці дають змогу систематизувати ці правила, зробити їх більш наочними. У підручнику І. Ющука [86] представлено таблицю, яка узагальнює правила правопису префіксів (*з-, с-, роз-, без-*) залежно від наступного звука. Учні можуть використовувати цю таблицю як довідковий матеріал під час виконання вправ.

У таблицях зручно показувати парадигми відмінювання або дієвідміни. У підручнику А. Ворона для 11 класу представлено таблицю з типами відмін іменників, де кожна відміна ілюструється прикладами слів, що до неї належать.

Традиційні таблиці – це спосіб організації інформації у вигляді рядків і колонок, що дозволяє впорядкувати дані. Мета використання – візуалізувати взаємозв'язки між елементами, показати послідовність процесів чи класифікацію, сприяти швидкому засвоєнню інформації.

Таблиця 2.1.

Звуки мови. Український алфавіт (10 клас) [65, с. 45]

Тип звуку	Приклади	Характеристика
Голосні	<i>а, о, у, е, и, і</i>	Артикуляція без перешкод
Приголосні	<i>п, б, т, д, с, з, х</i>	Утворюються з перешкодою
Дзвінки	<i>б, д, г, з, ж</i>	Голос переважає
Глухі	<i>п, т, к, с, ф</i>	Шум переважає

Таблиця 2.2.

Складні речення з різними видами зв'язку (11 клас) [66, с. 78]

Вид речення	Приклад	Особливості зв'язку
Складносурядне	<i>Я пішов, і дощ закінчився.</i>	Сурядні сполучники
Складнопідрядне	<i>Я знаю, що ти прийдеш.</i>	Підрядні сполучники
Безсполучникове	<i>Сонце зайшло – стало тихо.</i>	Інтонаційний зв'язок
Змішаного типу	<i>Сонце зайшло, і стало тихо, бо день минув.</i>	Комбінація різних видів

Схеми – це графічне відображення основних понять або зв'язків між ними, часто у вигляді діаграм, блоків, стрілок чи інших графічних символів. Мета використання – відобразити складну ієрархію або зв'язки між поняттями, візуалізувати процеси, етапи чи причинно-наслідкові зв'язки, допомогти краще зрозуміти взаємодію елементів системи.

Рис. 2.1. Лексичне значення слова (10 клас) [3]

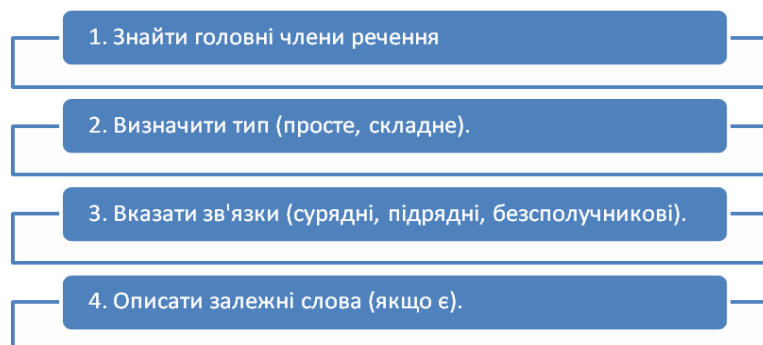

Рис. 2.2. Морфологічний розбір речення

Опорні конспекти – це стислий структурований текстовий матеріал, який містить ключові слова, поняття, формули, схеми або таблиці. Метою є підтримка запам'ятовування через графічні акценти та логічну структуру. Характерні риси: використання кольорових маркерів, шрифтів, символів; поєднання тексту з графічними елементами (наприклад, мінісхеми чи таблиці), орієнтація на індивідуальне сприйняття (Додаток В).

Навички аргументації необхідні для формування критичного мислення та успішного спілкування. Використання принципів логіки, доказів та переконливого мовлення дозволяє ефективно доносити свою думку та впливати на інших людей.

Таблиця 2.3.

Відмінності між традиційними таблицями, схемами та опорними конспектами

Критерій	Традиційні таблиці	Схеми	Опорні конспекти
Форма	Таблична	Графічна	Поєднання тексту

представлення	структура	структура	та графіки
Основна мета	Систематизація даних	Відображення зв'язків	Полегшення запам'ятовування
Особливості	Поділ на рядки і стовпці	Використання стрілок, блоків	Використання ключових понять
Сфера використання	Для порівнянь, класифікацій	Для аналізу процесів чи систем	Для повторення та узагальнення
Приклади	Таблиця множення, класифікації	Дерева рішень, алгоритми	Підготовка до лекції чи іспиту

Переваги використання: таблиці – чітка структура та зручність для порівняння; схеми – візуалізація зв'язків, яка допомагає зрозуміти складні процеси; опорні конспекти – інтерактивність та індивідуальна адаптація під користувача. Таким чином, кожен із видів візуалізації має свої специфічні особливості та переваги залежно від мети навчання.

2.2 Візуалізація навчального матеріалу на етапі формування умінь і навичок

На етапі формування вмінь і навичок візуалізація забезпечує активну участь здобувачів освіти в процесі навчання. Її основна функція – зробити теоретичні знання практично застосовними. Візуалізація дає змогу краще зрозуміти матеріал, зосередитися на ключових моментах, а також стимулює інтерес і сприяє закріпленню інформації.

Основні види візуалізації, що використовуються: алгоритми – для поетапного виконання дій; ребуси та кросворди – для творчого і тренувального опрацювання матеріалу; ілюстрації, фотографії, репродукції – для візуального сприйняття і аналізу; відео – для комплексного занурення в тему; мнемонічні ключі – для запам'ятовування складної інформації;

графічні схеми – для структуризації та узагальнення; завдання з ключами чи підказками – для створення підкріплення і самоперевірки.

Алгоритми допомагають здобувачам освіти послідовно виконувати завдання, орієнтуючись на чіткі вказівки. Це особливо ефективно для навчання мовного аналізу та формування мовних навичок.

Алгоритм морфологічного розбору іменника (10 клас, рівень стандарту) [65].

1. Визначте частину мови (наприклад, запитайте «хто?» або «що?»).
2. Визначте рід, число, відмінок.
3. Охарактеризуйте синтаксичну роль у реченні (підмет, додаток тощо).

Графічна візуалізація: структурне дерево, де кожна гілка представляє один з етапів алгоритму:

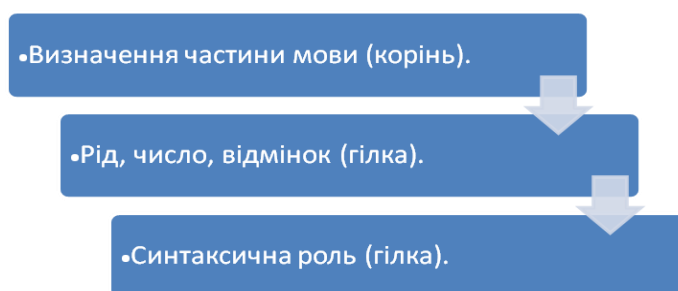

Рис. 2.3. «Структурне дерево»

Алгоритм розбору складного речення (11 клас, профільний рівень) [65]

1. Знайдіть межі частин речення (за допомогою розділових знаків, сполучників, сполучних слів).
2. Визначте тип зв'язку між частинами (сурядний чи підрядний, безсполучниковий).
3. Проаналізуйте кожну частину окремо.

Візуалізація: блок-схема з питаннями й варіантами відповідей («Так» або «Ні»), яка допомагає визначити, чи є зв'язок між частинами складного речення, чи це просте речення.

Ребуси та кросворди ефективні для повторення та закріплення матеріалу в ігровій формі, що сприяє кращому запам'ятовуванню та активізації когнітивних функцій.

Кросворд в електронному форматі можна використовувати для інтерактивних вправ у класі або для домашніх завдань. Це завдання допомагає учням закріпити знання лексичних значень слів, їхні синонімічні та антонімічні пари.

Ілюстрації допомагають формувати образне мислення здобувачів освіти, зокрема, при описі картин чи пейзажів. Вони активізують емоційний інтелект і допомагають учням краще розуміти культурні контексти. Завдання – описати картину осіннього пейзажу, використовуючи художні засоби (епітети, метафори) 11 клас, профільний рівень.

Відеоматеріали використовуються для того, щоб учні побачили реальний контекст застосування теоретичних знань, а також як практично використовувати навички (наприклад, риторики або публічних виступів). Завдання – переглянути відеоурок із порадами для публічних виступів і написати план власного виступу (11 клас, профільний рівень)

Графічні схеми дозволяють структуровано подавати інформацію, що допомагає учням краще організувати свої знання та зрозуміти взаємозв'язки між елементами мовної системи.

Рис. 2.4. Будова слова (10 клас, рівень стандарту)

Тема: Пряма мова (11 клас, профільний рівень)

Схема: « ___ », — сказав він.

Схеми дозволяють здобувачам освіти наочно зрозуміти структуру слова або конструкції прямої мови, полегшуючи процес аналізу та запам'ятовування.

Завдання з підказками допомагають учням орієнтуватися в матеріалі та самостійно знаходити правильні рішення, що розвиває аналітичне мислення.

Тема: Частини мови (10 клас, рівень стандарту). Завдання: «*Це слово відповідає на питання хто? що?*». Підказка: це іменник.

Використання різноманітних форм візуалізації сприяє активному засвоєнню матеріалу, стимулює когнітивну активність учнів і підвищує якість навчання. Різні види візуалізації дають змогу враховувати рівень навчання (стандарту чи профільний), тематику уроків, вікові особливості учнів, а також забезпечують інтерактивність і різноплановість освітнього процесу.

Педагогічне дослідження проводилось на базі Відокремленого структурного підрозділу «Новоушицький фаховий коледж Закладу вищої освіти» Подільського державного університету. У дослідженні брали участь студенти перших курсів коледжу (навчаються за програмою 10–11 класу) в кількості 60 осіб.

Було використано авторську анкету (Додаток Г). Згідно з проведеним тестуванням були сформовані результати дослідження.

На питання «Чи використовує ваш учитель візуальні матеріали на уроках?», респонденти відповіли: завжди – 30%, часто – 47%, рідко – 17%, ніколи – 6%.

На питання «Які типи візуальних матеріалів найчастіше використовуються?», респонденти відповіли: презентації – 80%, таблиці – 65%, схеми, діаграми – 50%, відеоматеріали – 40%, інтерактивні дошки – 25%, ілюстрації – 15%.

На питання «Як ви вважаєте, візуалізація допомагає вам краще зрозуміти матеріал?», респонденти відповіли: так – 58%, скоріше так – 30%, не впливає – 8%, скоріше ні – 4%, зовсім не допомагає – 0%.

На питання «Які теми найкраще зрозумілі завдяки візуалізації?», респонденти відповіли: синтаксис – 70%, морфологія – 55%, пунктуація – 50%, стилістика – 30%.

На питання «Чи маєте можливість створювати візуальні матеріали самостійно?», респонденти відповіли: регулярно створюю – 8%, іноді створюю – 34%, хотіли б навчитися – 50%, не вважаю це потрібним – 8%.

На питання «Як ви оцінюєте якість візуальних матеріалів, які використовуються на уроках?», респонденти відповіли: висока – 42%, середня – 50%, низька – 8%, відсутня – 0%.

На питання «Чи покращує візуалізація ваш інтерес до уроків української мови?», респонденти відповіли: значно покращує – 50%, трохи покращує – 32%, не впливає – 14%, скоріше ні – 4%, зовсім ні – 0%.

На питання «Що можна покращити у використанні візуалізації?», респонденти відповіли: використовувати більше інтерактивних дощок – 35%, розширити використання відеоматеріалів – 30%, навчати учнів створювати власні візуалізації – 20%, покращити естетичний вигляд презентацій – 15%.

Отже, 77% учнів зазначають, що візуальні матеріали використовуються завжди або часто. Це свідчить про активне застосування візуалізації в навчальному процесі. Однак є 23% учнів, які вважають, що матеріали використовуються рідко або взагалі не використовуються. Це може свідчити про нерівномірність у підходах до навчання.

Презентації (80%) та таблиці (65%) є найпопулярнішими формами візуалізації. Менш популярними є інтерактивні дошки (25%) та ілюстрації (15%). Це може свідчити про те, що викладачі надають перевагу статичним формам подання інформації, а інтерактивні інструменти використовуються рідше, що може обмежувати активність учнів.

Більшість респондентів (88%) вважають, що візуалізація значно або частково допомагає в засвоєнні матеріалу. Лише 12% вважають, що візуалізація не має значного впливу. Це підтверджує ефективність використання візуальних методів навчання.

Синтаксис (70%) і морфологія (55%) є темами, які найбільше виграють від використання візуальних матеріалів. Це може бути пов'язано з їхньою складністю та потребою у структурованій подачі інформації. Стилїстика (30%) є менш залежною від візуалізації, оскільки більше базується на творчих підходах.

50% респондентів хочуть навчитися створювати власні візуальні матеріали, а 33% вже іноді їх створюють. Це свідчить про високий рівень інтересу до активної участі в освітньому процесі. Однак лише 8% створюють матеріали регулярно, що може свідчити про недостатню увагу до розвитку цих навичок.

Більшість учнів (92%) оцінюють якість візуальних матеріалів як високу або середню. Однак 8% вважають її низькою, що може бути сигналом для викладачів переглянути підхід до створення навчальних матеріалів.

83% учнів стверджують, що візуалізація позитивно впливає на їхній інтерес до уроків. Лише 17% вказують на відсутність такого впливу, що підтверджує важливість використання візуалізації для залучення учнів до навчального процесу.

Учні прагнуть більшої інтерактивності (35%) та бажають бачити відеоматеріали як доповнення до статичних форм візуалізації. Також вони зацікавлені у створенні власних матеріалів, що відкриває можливості для інтеграції творчих проєктів у навчання.

Візуалізація відіграє значну роль у навчанні, сприяючи кращому розумінню матеріалу та підвищенню інтересу до уроків. Найчастіше використовуються презентації та таблиці. Інтерактивні дошки та відеоматеріали потребують активнішого впровадження. Синтаксис і

морфологія є основними напрямками, де візуальні матеріали найбільш корисні.

Учні хочуть створювати власні візуалізації, проте цим навичкам недостатньо приділяється увага. Є простір для вдосконалення, зокрема в аспектах інтерактивності та дизайну. Ці висновки можуть стати основою для покращення підходів до викладання української мови з використанням візуалізації.

2.3 Інноваційні види візуалізації навчального матеріалу на уроках української мови

У сучасній освітній практиці важливим складником освітнього процесу є інтеграція інноваційних методів та інструментів, які сприяють глибшому засвоєнню знань та розвитку мовленнєвих навичок. Інноваційні види візуалізації (креолізовані тексти, інтелектуальні карти, хмари слів, кроссенси, комікси, гронування тощо) стають не лише ефективним інструментом для навчання, а й засобом підвищення мотивації здобувачів освіти.

Візуальна комунікація та співпраця – важливі інструменти в навчанні. Технології візуалізації дозволяють інтенсифікувати освітній процес, стимулювати розвиток мислення та уяви здобувачів освіти, збільшувати обсяг навчального матеріалу для творчого засвоєння і використання його учнями, формувати вміння приймати оптимальні рішення, викликати зацікавленість та позитивне ставлення до навчання [35].

Українська мова систематично поповнюється новими словами, а деякі мовні одиниці змінюють свої значення або отримують нові тлумачення. Аби зацікавити учнів ліцею глибоким вивченням лексикографії, ми розглянули укладання словників-мінімумів (слів, які прийшли до нашої мови через пандемію коронавірусу та повномасштабну війну на території України).

У 10 класі під час вивчення теми «Лексикографія» [61] пропонуємо опрацювання нових слів, запозичених або адаптованих з інших мов, а також

специфічних термінів, що раніше використовувалися лише у вузьких наукових або медичних колах (Додаток Д).

Ці слова стали частиною повсякденного життя і відображають соціальні, медичні та побутові зміни, які принесла пандемія. На їхніх прикладах можна наочно показати школярам, які є способи утворення лексичних одиниць.

Також можна розібрати з учнями лексику декількох текстів сучасних популярних музичних виконавців з погляду текстових категорій, мовних норм, засобів виразності, синтаксичної структури (Додаток Е). Такий словник відображає нові соціальні, медичні та військові реалії, які стали частиною нашого життя. Ці слова фіксують епоху та її виклики, відображаючи суспільні зміни й адаптацію мови до нових умов.

Креолізовані тексти — це тексти, що поєднують вербальну частину з візуальними елементами (картинки, графіки, діаграми тощо), що збагачують зміст тексту і допомагають здобувачам освіти краще розуміти та засвоювати інформацію. Такі тексти часто використовують для пояснення складних мовних або літературних понять і дозволяють учням побачити теоретичні знання в контексті реального життя.

Під час вивчення розділу «Лексикологія» (значення слів, синоніми та антоніми) у 10 класі (рівень стандарту) пропонуємо завдання: визначити синоніми і антоніми до слова «гарний», використовуючи текст з елементами графічної візуалізації. У тексті, що містить опис пейзажу, вживаються різні синонімічні ряди, що дозволяють наочно побачити їхні варіанти.

Креолізовані тексти – це складне утворення, що об'єднує вербальні та невербальні елементи. Насамперед це комікси; буктрейлери; буклети; постери; брошури; фотоколажі; скрапбукінг; дудли; кардмейкінг тощо.

На нашу думку, найцікавішими засобом навчання для учнів ліцею є комікс як історія в малюнках, що вдало поєднує мовну галузь та образотворче мистецтво. Як вид графічного мистецтва, дозволяє зробити будь-який урок цікавим і захопливим. Комікс перетворюється на ефективну

навчальну методика, коли учням цікаво не лише читати, а й створювати їх. У такому випадку комікси є зручною формою комунікації та відкривають якісно новий підхід до викладання навчального матеріалу [22, с. 110].

Зазначимо, що використання коміксів в освітньому процесі стає актуальним, коли мова йде про викладання складного навчального матеріалу. Підбір коміксів, вбудовування їх у програму й план уроку спрощує та полегшує запам'ятовування матеріалу. Комікс має ще й графічне представлення наданої інформації, особливою рисою якої є відсутність перенасичення завдяки обмеженій кількості тестової інформації [22, с. 112]. Н. Яценко розглядає скетчноутинг і комікси на уроках української мови та літератури як ефективні прийоми для візуалізації ідей [87]. Багато сучасних українських вчителів-практиків (С. Зайцев, О. Левітова, О. Долгополова, О. Григорчук, Т. Дудніченко, М. Кропельницька) активно діляться досвідом з питання використання коміксів в процесі навчання на освітніх сайтах «Всеосвіта», «На Урок», «Освіторія» тощо.

Переконані, що комікси є зручною формою комунікації та відкривають якісно новий підхід до викладання навчального матеріалу. Вартий уваги досвід Т. Роскокохи Тетяни Валеріївни [75]. Аби скористатися популярністю коміксів під час освітнього процесу, варто почати з опанування найпростішого сервісу, наприклад, <https://makebeliefscomix.com/Comix/>.

Ми реалізували на практиці ідею створення коміксу на тему «Мінісловник термінів, що з'явилися з початком війни в Україні» із акцентом на лексикографію. Комікс складається з кількох кадрів, які пояснюють нові терміни, показуючи їхнє значення через персонажів, що взаємодіють у сюжеті.

Слово як зброя: терміни нової реальності

Кадри	Сцена	Головна тема
Кадр 1	Кімната, у якій Юля (здобувачка освіти) і	Юля: <i>«Дивно, як багато нових слів увійшли до нашої мови з початку війни.»</i>

	Максим (військовий), сидять за столом. На столі – ноутбук, словники та зошити.	<i>Я хочу створити мінісловник!»</i> Максим: <i>«Ідея крута! Але треба зробити це зрозуміло. Я можу пояснити значення зі свого досвіду»</i>
Кадр 2	Юля і Максим дивляться на безпілотник у небі.	Юля: <i>«Дрон — це просто «безпілотний літальний апарат»?»</i> Максим: <i>«Не лише. Це очі й вуха на полі бою. Вони допомагають виявляти ворога й захищати наших!»</i>
Кадр 3	Вечір. У квартирі світять свічки, персонажі сидять у темряві.	Юля: <i>«Блекаут – це відсутність електрики, яка стала буденністю через обстріли»</i> Максим: <i>«Так, але це ще й випробування на міцність. Люди вчать ся виживати й допомагати одне одному»</i>
Кадр 4	Максим показує фотографію іранського безпілотника.	Максим: <i>«Шахед — це ударний дрон-камікадзе. Але він стає просто металобрухтом, якщо його збивають ППО»</i> Юля: <i>«Додам, що це слово означає «свідок» у перекладі з арабської»</i>
Кадр 5	Персонажі сидять у теплому пункті, п'ють чай, заряджають телефони. На стіні висить табличка «Пункт незламності»	Юля: <i>«Пункт незламності — це нова українська реальність. Це місце, де можна отримати допомогу в складних умовах»</i> Максим: <i>«І символ нашої незламності. Ми вистоймо, як би важко не було»</i>
Кадр 6	Юля та Максим розглядають готовий	Юля: <i>«Слова відображають наш дух. Цей словник — частина нашої</i>

мінісловник.	Напис:	<i>боротьби</i>
«Лексикографія – це не лише збирання слів, а й збереження історії»	Максим:	<i>«І пам'ять про те, як ми перемогли»</i>

Комікси є чудовим способом зробити уроки цікавішими і доступнішими для здобувачів освіти. Вони дозволяють перетворити теоретичний матеріал на візуальну форму, що допомагає уявити абстрактні концепти в реальному контексті.

Тема «Морфологія (відмінювання іменників)», 10 клас, рівень стандарту. Завдання – створити комікс, у якому персонажі ілюструють різні форми відмінювання іменників у контексті повсякденного життя.

Отже, створення коміксів – це чудова можливість вивчати українську мову цікаво й захопливо, розвивати творчі здібності учнів, застосовуючи візуалізацію напролюд дієво та результативно. Популяризація навчальних можливостей коміксу як ефективної навчальної методики є зручною формою комунікації з учнями 10–11 класів (Додаток Ж).

Вдалим інструментом для побудови неординарного уроку (найбільш проблемних тем) є меми як досить сучасний тренд в освіті. Мем, або інтернет-мем – це будь-яка дотепна коротка інформація (фраза, зображення, звукоряд, відео) іронічного характеру, яка відтворює певне ставлення до якихось подій чи обставин та поширюється в інтернеті. Виконуючи репрезентативну, комунікативну, креативну функції, меми як сучасний візуальний онлайн-інструмент породжують дискусію, створюють особливий мовний простір, відтворюють події дійсності у творчому форматі з практичним засвоєнням (Додаток З).

Креолізовані тексти цікаві тим, що їх можна без проблем використовувати й на етапі засвоєння матеріалу, і на фінальних уроках з теми.

Методом, що сприяє відтворенню ситуації успіху на уроках мови є скетчноутинг, що має безліч переваг: покращення сприйняття інформації

школярами; інтенсифікація процесу навчання; розширення можливостей для аналізу та інтерпретації навчального тексту; універсальність використання. <https://www.youtube.com/watch?v=zcRLVc1KoOA>. Переконані, що головний секрет скетчноутингу у візуальному й цілісному підході, який залучає до роботи над конспектом увесь мозок. Завдяки тому, що скетчнотатки створюють у режимі реального часу (упродовж презентації, лекції тощо), здобувачі освіти можуть, побачивши й почувши цінні ідеї, обміркувавши їхні значення, перетворити на конкретні візуальні нотатки. У цей час їхні розум та тіло працюють разом, і відтворити в пам'яті з того, що чують та конспектують, можуть набагато більше. Інформації в будь-якому вигляді вже настільки багато, що відтворювати її механічно під диктовку вчителя, або переписувати з підручника, виконання вправ – це фактично виконання роботи «ксеркса».

Рис.2.5 Принципи скетчноутингу [Роде]

Переконані: уже пізно намагатися навчити дітей відтворювати інформацію або орієнтувати їх на виконання стандартних вправ. Збудити інтерес здобувачів освіти до дисципліни – основне завдання педагога. Головні інструменти тут – спостережливість і асоціативне мислення. Мотивація через творчість і цінності – єдине, що, на нашу думку, наразі працює. Тому навіть така зміна підходу до конспектування вже неабияк підвищує довіру учнівства до педагога. Головне – робити це вчасно й

системно, бо в старших класах раптова зміна підходу вчителя до фіксації інформації учнями може не викликати бажаного ентузіазму.

Пропонуємо варіанти завдань:

1. Учитель пояснює тему, зупиняючись на основних моментах. Паралельно на дошці учень/учениця створює на дошці скетч. Розповідь можна поділити на блоки. На кожен наступний блок виходить інший учень/інша учениця. Після завершення розповіді варто обговорити фінальний скетч. Варіанти: рефлексія, усне обговорення, письмово описати враження. Можна порадитися, що додати/прибрати/змінити.

2. Учні й учениці читають текст підручника. Потім підкреслюють невідомі/незрозумілі поняття. Шукають їхні значення, або запитують у вчителя. Ділять текст на логічні блоки. Виокремлюють у них ключові події, причини та наслідки, персоналії. Опрацювавши текст, починають створювати скетч. Скетч можна робити самостійно, у парах чи групах. Важливо виділити кольором чи іншим способом варіанти правил та винятків з них. Потім учні й учениці презентують класу свої скетчі. Важливо не влаштовувати жодних конкурсів і не оцінювати скетчі. Скетч – це про творчість і самовираження, тому недоречно вказувати на умовні «недоліки» робіт.

3. Учні й учениці слухають аудіотекст (повністю чи частково). Прослуховують вдруге та виділяють логічні блоки, можна записати таймінг блоків. Утретє слухають блоками й паралельно створюють скетч.

4. Здобувачі переглядають навчальне відео. Потім дивляться його вдруге та виділяють логічні блоки, можна записати таймінг блоків. утретє переглядають блоками й паралельно створюють скетч.

5. Скетч як помічник «перевернутого уроку». Можна дати учнівству додому завдання опрацювати нову тему (за підручником, подкастом чи відео) і створити скетч. На уроці учні й учениці можуть відтворити тему, користуючись скетчем. Вчитель та/або учні й учениці можуть прокоментувати виступ (але не сам скетч), вказати на неточності та запропонувати рішення.

6. Ще один варіант роботи зі скетчем – відтворити тему за скетчем іншого учня/іншої учениці.

7. Створити скетч – це чудове домашнє завдання, яке допоможе закріпити вивчений матеріал. <https://nus.org.ua/articles/ideyi-na-novyj-navchalnyj-rik-opanovuyemo-sketchnoutyng/>

Інтелектуальні карти (або ментальні карти) є ефективним методом організації інформації. Вони допомагають візуалізувати взаємозв'язки між поняттями, що є важливим для розвитку логічного мислення і глибокого розуміння матеріалу, можуть використовуватися для вивчення граматичних тем, таких як частини мови, типи речень, мовні стилі тощо. Цілі створення карт можуть бути різні: запам'ятовування складного матеріалу; передача інформації; пояснення будь-якого поняття.

Тема «Складносурядне та складнопідрядне речення» (11 клас, профільний рівень). Завдання – створити інтелектуальну карту, що містить різні типи складних речень, вказуючи на відмінності між ними. Кожен тип складного речення подається з прикладом і структурною схемою (Додаток Л).

Центральну ідею цієї теорії найкраще представити словами її автора Тоні Б'юзена: «Кожен біт інформації, що надходить у мозок, кожне відчуття, спогад або думка – може бути представлений у вигляді центрального сферичного об'єкта, від якого розходяться десятки, сотні, тисячі і мільйони променів. Кожен промінь являє собою асоціацію, і кожна асоціація, у свою чергу, має у своєму розпорядженні практично нескінченну безліч зв'язків з іншими асоціаціями. І це те, що ми називаємо пам'яттю, тобто базою даних або архівом. У результаті використання цієї багатоканальної системи обробки та зберігання інформації мозок у будь-який момент часу містить «інформаційні карти», складності яких позаздрили б кращі картографи всіх часів, будь вони в змозі ці карти побачити» [8] (Додаток К).

Ментальна карта є графічним вираженням процесу радіантного мислення і тому є природним продуктом діяльності людського мозку. Це

могутній графічний метод, що надає універсальний ключ до вивільнення потенціалу, схованого в мозку [6] (Додаток Л).

При складанні інтелект-карти працюють обидві півкулі головного мозку, оскільки в процесі їхньої побудови бере участь більшість каналів сприйняття. Коли ми працюємо зі схемами, аналізуємо інформацію, у нас працює ліва півкуля, яка відповідає за логіку. Якщо починаємо підбирати малюнки (графічні образи) відповідні до слів, розміщених на гілках інтелект-карти, то активізуються нові розумові процеси, які до цього моменту не були задіяні. До роботи лівої півкулі мозку підключається права півкуля, що відповідає за образи.

Інтелект-карти допомагають для рефлексії, повторення вивченої теми, підсумкового контролю, для систематизації тематичного матеріалу. Важливим є використання кольору. Учень визначає, який колір використовувати в певній частині, обирає власну символіку. Уся робота на інтелект-карті – це власні відкриття учнів, розвиток особистих здібностей.

Метод інтелект-карт – це інструмент і навчання, і діагностики вивченого. Результати дослідження довели, що використання теоретично обґрунтованого інноваційного методу інтелект-карт на уроках української мови надає можливість вчителям забезпечувати розвиток наочної компетенції учнів; креативності мислення; підвищує їхню мотивацію, допомагає виявити причини когнітивних труднощів і відкоригувати їх.

Цей метод дає можливість учням формувати загальноосвітні уміння й навички, пов'язані зі сприйняттям, переробкою і обміном інформацією; покращує всі види пам'яті; розвиває інтелект, просторове мислення, упевненість в своїх силах і здібностях, пізнавальну активність; мислити по-новому – природно, творчо і невимушено, максимально використовуючи обидві півкулі головного мозку; підвищувати результативність; самостійно виявляти слабкі місця в знаннях, виконувати роботу над помилками.

Рис. 2.6 Використання інтелект-карт

Отже, інтелект-карта – це схема, призначена для візуалізації інформації під час її оброблення людиною. За допомогою складених за певними правилами карт можна наочно уявляти досить складні обсяги інформації. Наочність спрощує аналіз даних та їх запам'ятовування (Додаток Л).

У процесі роботи з такими картами здобувачі освіти можуть подолати причини, що впливають на їхню успішність. Ментальні карти – це зручний інструмент для відображення процесу мислення і структуризації інформації у візуальній формі.

Види ментальних карт [11]:

1. «Карта пам'яті» – інтелект-карта, що містить систему ієрархії ключових слів та систему символізації, є відображенням процесу мислення (або його частини): «мозковий штурм» – угруповання – класифікація – аналіз – розстановка пріоритетів – лінійна послідовність. Застосовується для розвитку творчих здібностей; генерування нових ідей; написання виступів, творів, курсових та дипломних робіт; планування справ, заходів та часу; збору та систематизації інформації.

2. «Карта тексту» дозволяє зрозуміти та на 100% запам'ятати будь-який текст, є основним методом обробки та запам'ятовування великих обсягів текстової інформації. «Карта Тексту» містить систему вибору ключових слів,

систему ієрархії та взаємозв'язку ключових слів, систему спрямованої уяви, систему мнемотехніки та систему символізації. Розвиває аналітичне мислення, дозволяє побачити структуру тексту та перебудувати її у суворій логічній послідовності, запам'ятати текст і згадати його за зоровим ключем.

3. «Карта правила» прискорює процес запам'ятовування правил та формування навичок їхнього практичного застосування. Містить систему ієрархії та взаємозв'язку ключових слів, систему спрямованої уяви, систему мнемотехніки та систему символізації.

4. «Карта підручника» дозволяє зрозуміти і запам'ятати весь підручник або книгу. Складається поетапно і містить інші види інтелект-карт, містить систему ієрархії та взаємозв'язку ключових слів, систему спрямованої уяви, систему мнемотехніки та систему символізації.

5. «Мнемонічна карта» застосовується для запам'ятовування великого обсягу точної інформації, тобто різних списків, таблиць, складних текстів та віршів, наприклад, списку правильно наголошених слів тощо. Будується на основі «Універсальної техніки запам'ятовування точної інформації», містить систему спрямованої уяви, систему мнемотехніки та систему символізації [8].

6. «Конспект-карта» прискорює процес запису виступів, лекцій та їхнє якісне засвоєння. Містить систему вибору ключових слів, систему ієрархії та взаємозв'язку ключових слів, систему символізації. Розвиває аналітичне мислення, дозволяє глибше зрозуміти та побачити структуру виступи або лекції, а потім перебудувати її в суворій логічній послідовності, внести потрібні зміни та доповнення.

7. «Питання – карта» прискорює процес формування навичок, спираючись на алгоритми мислення (діяльнісний підхід), наприклад, навичка вираження думки, навичка застосування правил, техніки психологічного та бізнес-консультування. Застосовується під час проведення інтерв'ю чи інших заходів, де важливі самі питання, які послідовність. Покращує процес комунікації та дозволяє прийняти зважені рішення.

8. «Карта мислення» застосовується для всебічного аналізу та планування діяльності для стратегічного планування розвитку особистості або організації, використовується в психологічному та бізнес консультиванні. Дозволяє побудувати ланцюжок цілей та в довгостроковій перспективі спланувати свою діяльність.

Ментальні карти є універсальними. На уроках української мови вони допомагають одночасно утримувати у свідомості велику кількість інформації, встановлюючи смислові зв'язки між її частинами, що дозволяє швидко відтворити знання, а також систематизувати і структурувати навчальний матеріал, що сприяє його розумінню, а відтак застосуванню на практиці [69].

Приклад створення мапи ідей на тему «Лексикологія української мови» для 10 класу: Центральний вузол «Лексикологія» містить основну тему, з якої розгалужуються підрозділи. Основні гілки: Походження слів: Питомі: власне українські, спільнослов'янські. Запозичені: латинізми, англіцизми, тюркізми, грецизми. Активна та пасивна лексика: Архаїзми: застарілі слова (*чоло, град*). Неологізми: нові слова (*інтернет, дрон*). Історизми: слова, що описують зниклі реалії (*коліївщина, паницина*). За вживанням: Діалектизми: регіональні слова (*файно, бульба*). Професіоналізми: слова вузького застосування (*анемометр, редуктор*). Жаргонізми: неформальна лексика (*крутяк, хайп*). Семантична структура: Синоніми: слова з подібним значенням (*красивий – гарний*). Антоніми: слова з протилежним значенням (*великий – малий*). Омоніми: слова, що однаково звучать, але мають різне значення (*ключ: для замка і джерело води*). Стилістичне забарвлення: Загальноживана лексика: слова, які використовуються повсюдно. Високий стиль: книжна, офіційна лексика (*величність, благородство*). Розмовна лексика: неформальні слова (*здоров, гуляти*).

Хмари слів – це інструмент для візуалізації частотності слів у текстах. Це може бути особливо корисним на уроках лексикології або фонетики, де вивчаються особливості частотного вживання певних слів чи звуків.

Тема «Фонетика (вживання голосних і приголосних звуків)», 10 клас, рівень стандарту. Завдання – створити хмару слів з різними словами, у яких переважають голосні чи приголосні звуки; пояснити, чому ці звуки є найбільш вживаними у конкретному тексті.

Кроссенс – це завдання, яке поєднує елементи кросворду та головоломки, спрямоване на розширення лексичного запасу та розвиток мовленнєвих навичок. Кроссенси зазвичай використовуються для вивчення лексики, антонімії, синонімії або граматики.

Тема «Лексикологія (синоніми і антоніми)», 10 клас, рівень стандарту. Завдання – заповнити кроссенс, де учні мають визначити слова, що є синонімами чи антонімами до заданих, та зіставити їх з відповідними визначеннями (Додаток Б).

Проаналізувавши досвід використання прийому кроссенсів на уроках української мови, наведемо приклад вчительки української мови і літератури Р. Плиг, яка розробила кроссенс для 10 класу до теми «Мовлення як предмет стилістики. Стилїстика мови і стилїстика мовлення. Стилїстична норма і стилїстична помилка», який можна використати на етапі актуалїзації опорних знань учнів. Цей прийом допомагає реалїзувати міжпредметні зв'язки з інформатикою та ОБЖД [42]:

Наводимо фрагменти уроків з використанням візуалїзації «Кроссенс». Тому наводимо приклади його практичного застосування на уроках української мови.

Фрагмент уроку Тема. Лексикографія. Сучасні лексичні джерела. Основні типи словників.

Мета: навчити користуватися словниками різних типів; повторити лексичні джерела української мови; розвинути вміння аналізувати словники, працювати зі словниковими статтями; виховувати любов до рідної мови та інтерес до її лексичного складу.

Обладнання: роздатковий матеріал, словники, зошити, мультимедійна презентація із кроссенсом.

Етап уроку – узагальнення та систематизація вивченого матеріалу.

Учитель. *Сьогодні ми розглянули різні типи словників, удосконалили вміння роботи зі словниковими статтями та поглибили знання з теми «Лексикографія». Щоб перевірити, як ви засвоїли матеріал уроку, пропоную поділитися на три групи і попрацювати в командах. На картках ви бачите кросенси – вони складаються з дев'яти картинок, пов'язаних між собою, вам потрібно рухатися за стрілочками, кожна картинка – це смислове продовження попередньої, тому знайдіть тему кожної картинки та їхнє логічне поєднання попарно 1–2, 2–3, 3–4, 4–5, 5–6, 6–7, 7–8, 8–1. Оскільки головне завдання словників – пояснити слова та збільшити словниковий склад мовця, загальна тема кроссенсу – «Багатство виразливих можливостей мови (та слова, тому що воно містить основне номінативне значення)». Ця робота на швидкість, тому та група, яка впорається перша, отримає додаткові 2 бали до основної відповіді. Бажаю успіху!*

Кроссенс і розв'язок до нього по периметру таким чином:

1–2 – звук – фонетика, письмо – графіка, слово – фонема, афікси – словотвір (розділи мовознавства) – назва – іменник, ознака – прикметник, дія – дієслово, число – числівник (частини мови) (морфологія – це один з розділів мовознавства);

2–3 – частини мови – класифікація лексики (загальноживана, неологізми, сленг) – частини мови складаються із різних шарів лексики;

3–4 – лексика – засоби словотвору – афікси творять нові слова;

4–5 – засоби словотвору – емоційно-експресивна лексика – засоби словотвору творять слова із емоційно-експресивним значенням;

5–6 – емоційно-експресивна лексика – стилістика (слова із емоційноекспресивним значенням як ознака деяких функціональних стилів);

6–7 – стилістика – джерела лексики (у функціональних стилях є лексика різного походження);

7–8 – джерела лексики – словники (словники як джерела інформації і збагачення словникового складу мовця);

8–1 – словники – розділи мовознавства (функціональне багатство виражальних можливостей української мови).

Учитель. Щоб швидше та точніше розгадати кроссенс, скористайтеся, будь ласка, довідкою.

Довідка. 1–2 – Який розділ мовознавства вивчає частини мови? 2–3 – Що є основою частин мови? 3–4 – За допомогою чого творяться нові слова? 4–5 – Значення слів, в основі яких почуття та емоції мовця? 5–6 – Одна із ознак художнього та розмовного стилів? 6–7 – Особливість лексики в різних функціональних стилях. 7–8 – Джерела, які подають інформацію про лексику української мови. 8–1 – У чому полягає функціональне багатство виражальних засобів?

Тому, створення кроссенсу – цікава методична робота, яка потребує різних компонентів, як-от: уява, логіка, тема кроссенсу, знання з предмета, навички роботи з пошуковиками. Його можна застосовувати на різних етапах уроку, тим самим урізноманітнюючи його. Під час ознайомлення із

використанням кроссенсів у навчанні української мови ми опрацювали алгоритм створення цього прийому, авторські кроссенси, які стали основою розробки наших зразків. Суть полягає в образності картинок та пошуку логічного зв'язку між парами картинок, тому кроссенси розвивають логічне, творче, критичне мислення та уяву. Цей прийом можна застосовувати на різних етапах уроку та під час вивчення будь-якої теми з української мови в будь-якому класі.

Гронування (асоціативний куш, «бенгальський вогник») є стратегією, яка спонукає учнів думати вільно та відкрито з певної теми. Вона націлена передусім на стимулювання мислення здобувачів освіти. Ця нелінійна форма мислення може бути використана й на стадії актуалізації, і на стадії рефлексії, підбиття підсумків вивченої теми, чи розділу. На практиці метод гронування учні сприймають як цікаву, захопливу гру.

Етапи гронування дуже прості та добре запам'ятовуються: 1. Напишіть центральне слово або фразу посередині аркушу паперу чи на дошці. 2. Починайте записувати слова чи фрази, які спадають на думку з обраної теми. 3. Коли всі ідеї записані, встановіть, де це можливо, зв'язки між словами чи поняттями. 4. Напишіть стільки ідей, скільки дозволить час або поки вони не будуть вичерпані. 5. Складіть речення із словосполученнями або окремими словами. 6. Використовуючи грона, напишіть (чи складіть усно) твір чи вірш (сенкан).

За завданням учителя бажано будувати грона асоціативні та інформативні, одно- та багаторівневі. Кожний із видів такого грона має свої завдання й особливості, і має використовуватися на відповідному етапі уроку. На етапі актуалізації та усвідомлення знань асоціативне грона базується на пошуковій асоціації, що виникають в учнів. Асоціативні грона не коментуються й не оцінюються. Робота над ними допомагає акумулювати думки й міркування школярів навколо понять, що розглядаються на уроках.

10 клас. РЗМ. Ділові папери. Застосування методу гронування на етапі актуалізації опорних знань та умінь.

1. Бесіда.

– *Якими якостями, на вашу думку, повинна володіти ділова людина?*

2. Складання асоціативного грона.

Фахівець грамотна

Уміє вислухати ерудит активна

*Комунікабельна **ДІЛОВА ЛЮДИНА** зібрана*

Пунктуальна розумна моральна

Толерантна швидко приймає конструктивне рішення

Стримана креативна (творча)

3. Бесіда.

– *У які дві групи можна об'єднати названі вами характеристики?
(ділові якості, духовні якості)*

4. Використавши грона, продовжте речення «Ділова людина – це...» або «Діловою вважають людину ...»

Інформативне грона застосовується для перевірки знань учнів, тобто на етапі перевірки домашнього завдання, рівня засвоєння знань; на уроках виявлення рівня компетентності учнів за темою. В інформативне грона вводяться слова, які легко пояснюються автором роботи на рівні зв'язку з темою (опорним словом, словосполученням). Інформативне грона дозволяється піддавати сумніву (з боку вчителя) й відповідно до захисту (з боку учня-автора). Воно оцінюється як окремий вид діяльності на уроці.

Особливість однорівневого грона полягає в тому, що всі зв'язки в його побудові відбуваються на одному рівні, тобто від одного відправного слова. У багаторівневому гроні кожне слово наступного рівня стає опорним щодо підбору інформації. Багаторівневе грона представляє собою розгорнену опору за темою, в основі якої лежить принцип гіперзв'язків (Додаток М).

Кластери — це графічні схеми, що допомагають візуалізувати зв'язки між основними поняттями та їхніми підкатегоріями. Кластери можуть використовуватися для структурування матеріалу, наприклад, для вивчення граматичних категорій чи стилістичних фігур.

Тема «Стилістичні фігури» (11 клас, профільний рівень). Завдання – створити кластер для вивчення різних типів стилістичних фігур (метафора, порівняння, епітет тощо) з прикладами та поясненнями.

Асоціативний кущ – це метод, за допомогою якого здобувачі освіти можуть візуалізувати зв'язки між різними поняттями, що допомагає розширити їхнє розуміння певної теми. Це може бути корисно для вивчення синонімів, антонімів, тематичних груп слів.

Тема «Лексикологія», 10 клас, рівень стандарту. Завдання – створити асоціативний кущ до слова «весна», у якому учні повинні вказати синоніми, антоніми, слова, пов'язані з темою природи.

Скрайбінг – це технологія створення анімованих відео, у яких розповідь супроводжується малюнками, що «з'являються» в процесі пояснення матеріалу. Це може бути корисним для пояснення складних граматичних конструкцій або для ілюстрації процесів, таких як відмінювання або синтаксичний розбір.

Тема «Синтаксис (складне речення)», 11 клас, профільний рівень. Завдання – створити скрайбінгове відео, яке ілюструє побудову складносурядного та складнопідрядного речення з відповідними прикладами.

Мультимедійні презентації є ефективним способом поєднати всі види візуалізації. Вони дозволяють охопити інтерактивні елементи, графічні схеми, відео та інші засоби, що допомагають краще засвоїти навчальний

матеріал. Презентації можна використовувати для будь-якої теми української мови, поєднуючи різні методи візуалізації для створення комплексного навчального середовища.

Тема «Публіцистичний стиль», 11 клас, профільний рівень. Завдання – створити мультимедійну презентацію, яка включатиме текстові фрагменти, відео з виступами публічних діячів, графічні ілюстрації та інтерактивні завдання для аналізу публіцистичного стилю.

Інноваційні види візуалізації навчального матеріалу на уроках української мови сприяють глибшому розумінню теоретичних і практичних аспектів мови, підвищують ефективність навчання та активізують учнівську діяльність. Вони можуть бути використані на всіх етапах навчання, включаючи й рівень стандарту, і профільний рівень, для розвитку мовних і комунікативних навичок, а також для покращення критичного мислення та творчого підходу здобувачів освіти до навчання.

ВИСНОВКИ

Візуалізація в освіті є не лише інструментом для покращення освітнього процесу, але й важливим елементом, що допомагає здобувачам освіти адаптуватися до нових умов. Вона підтримує мотивацію та зацікавленість у навчанні, що є критично важливим у складний час війни, надаючи здобувачам освіти необхідні знання та навички для їхнього майбутнього.

Візуалізація не лише сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, а й значно підвищує мотивацію здобувачів освіти до навчання. Завдяки візуальним методам учні мають можливість бачити та аналізувати інформацію в новому світлі, що сприяє більш глибокому розумінню мовних концепцій і культурних контекстів.

Візуалізація навчального матеріалу на уроках української мови є важливим інструментом для підвищення інтересу учнів до вивчення мови та посилення їхньої національної свідомості. Цей підхід сприяє тому, щоб мова сприймалася не лише як академічний предмет, а як засіб відображення національних і культурних цінностей.

У старших класах ліцею важливо використовувати комплексний підхід до навчання, комбінуючи різноманітні засоби навчання для досягнення максимального освітнього результату.

Інноваційні види візуалізації навчального матеріалу є важливим інструментом сучасного педагогічного процесу, оскільки вони не тільки покращують розуміння здобувачами складних теоретичних понять, а й активно залучають їх до навчальної діяльності.

Використання таких методів візуалізації, як креолізовані тексти, інтелектуальні карти, хмари слів, кроссенси, комікси, гронування тощо, дозволяє наочно продемонструвати взаємозв'язки між різними мовними елементами, що важливо для засвоєння й базових, і складних мовних концептів.

Однією з основних переваг візуалізації є те, що вона допомагає не лише глибше розуміти теорію, а й практично застосовувати отримані знання, розвиваючи в старшокласників критичне та творче мислення. Такі методи, як асоціативні кущі або інтелектуальні карти, сприяють організації знань у зручній для сприйняття формі, виводячи учнів на більш високий рівень їхнього розуміння та засвоєння матеріалу. Вони допомагають структурно осмислити навчальний контент, побачити зв'язки між поняттями та підвищити ефективність запам'ятовування.

Інтерактивні методи візуалізації, як-от: меми, скрайбінг або мультимедійні презентації – додають елемент гри і гумору в освітній процес, що робить уроки більш захопливими для здобувачів освіти і сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Водночас ці методи дозволяють розвивати у школярів навички аналізу, синтезу і презентації власних ідей, що є важливими для їхнього загального розвитку.

Візуалізація може використовуватися для різних рівнів навчання – від стандарту до профільного рівня, а також для таких аспектів мови, як фонетика, лексикологія, синтаксис, стилістика та розвиток мовлення.

Особливо важливою є можливість інтеграції цих інноваційних методів у комплексні мультимедійні презентації, які поєднують кілька форм візуалізації для надання учням більш повної картини навчального матеріалу. Це дозволяє вчителям забезпечити глибше розуміння складних тем і стимулювати учнів до самостійної роботи з матеріалом, що, зі свого боку, сприяє розвитку навичок самоосвіти та самовираження.

Окрім того, використання інноваційних видів візуалізації є важливим елементом персоналізації навчання, оскільки дозволяє враховувати індивідуальні особливості учнів. Це створює можливість для кожного учня працювати в оптимальному для нього темпі, розвивати свої сильні сторони та долати труднощі у вивченні предмета.

У підсумку, інтеграція інноваційних методів візуалізації в навчальний процес з української мови є необхідною умовою для формування сучасного

компетентного випускника закладу загальної середньої освіти. Вони не лише допомагають зробити навчання більш ефективним і цікавим, але й сприяють розвитку ключових умінь та навичок, необхідних для успішного функціонування в суспільстві та на ринку праці. Упровадження таких методів є кроком до створення активного, динамічного освітнього середовища, яке відповідає вимогам сучасної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.: Грамота, 2018. 208 с.
2. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.: Грамота, 2019. 208 с.
3. Авраменко О. Українська мова та література. Завдання в тестовій формі. 1-ша частина. К.: Грамота, 2022. 496 с.
4. Авторська навчальна програма з української мови для 10–11-х класів (рівень стандарту) [за редакцією Н. Б. Голуб, О. Ю. Котусенко, О. М. Горошкіної та інш.]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasisv> (дата звернення 15.09.2024).
5. Авторська навчальна програма з української мови для 10–11-х класів (профільний рівень) [за редакцією Л. І. Мацько, Т. Л. Грубої та Т. В. Семенко та інш.]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasisv> (дата звернення 15.09.2024).
6. Атрощенко Л. В. Ментальні карти на уроках української мови та літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2019. № 16/18. С. 2–12.
7. Берьозкіна Ю. Теоретико-практичне підґрунтя використання засобів візуалізації на уроках української мови в НУШ. *Актуальні питання сучасної науки та освіти: збірка наукових праць*. Слов'янськ, 2023. Вип. 9. С. 6–16. URL: https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2023/05_may/24/03/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0%202023.pdf#page=7 (дата звернення 28.10.2024).
8. Білоусова Л. І., Житеньова Н. В. Онлайнві інструменти візуалізації у діяльності сучасного педагога. *Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2018. № 7 (27). С. 8–15. URL: http://journals.uran.ua/sr_edu/issue/view/9015 (дата звернення 20.01.2024).

9. Білоусова Л. І., Житеньова Н. В. Технологія проектування цифрових дидактичних візуальних засобів у професійній діяльності вчителя. *Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Наука і освіта»*. 2019. № 2. С. 49–56.

10. Білоусова Л. І., Житеньова Н. В. Функціональний підхід до використання технологій візуалізації у навчальному процесі. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2017. Том 57. № 1. С. 38–49. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1525> (дата звернення 20.01.2024).

11. Бобрицька В. І., Процька С. М. Комп'ютерно орієнтована освіта майбутніх філологів: навчально-методичний посібник для студентів. Полтава: Скайтек, 2016. 136 с.

12. Брянцева Г. В., Брянцев О. А. Формування в бакалаврів навичок візуалізації презентацій. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 82(2). С. 89–94. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_82\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_82(2)_20) (дата звернення 20.01.2024).

13. Васильчук Л. Інтелект-картка – дієвий засіб формування життєвих компетентностей, розвитку критичного мислення учнів. (На прикладі вивчення творчості Дж. Байрона). *Зарубіжна література в школах України*. 2019. № 5. С. 31–35.

14. Використання кросенсів у реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках української мови в 10 класі. URL: <https://ff.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/%D0%A4%D0%BB%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D1%8F-1.pdf> (дата звернення 10.06.2024).

15. Власюк І. Застосування інтелект-карт при вивченні іноземної мови. *Студентський науковий альманах факультету іноземних мов Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. 2017. Вип. 1(14). С. 346–352.

16. Вовк Н. Візуалізації на уроках як один із засобів підвищення літературної освіти. *Гуманітарно-педагогічна освіта: здобутки, проблеми,*

перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 20 листопада 2020 року. Дніпро, 2020. С. 40–42. URL: https://www.bethana.org.ua/files/ugd/de9706_b79944af55e84fa09dce7dc4059b75c9.pdf#page=41 (дата звернення 15.05.2024)

17. Ворон А. А., Солопенко В. А. Українська мова (профільний рівень): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.: Освіта, 2018. 288 с.

18. Ворон А. А., Солопенко В. А. Українська мова (профільний рівень): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.: Освіта, 2019. 272 с.

19. Гаврілова С. В. Особливості використання ментальних карт на уроках: [впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для вдосконалення навчально-виховного процесу]. *Англійська мова та література*. 2018. № 19/21. С. 84–89.

20. Глазова О. П. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Харків: Ранок, 2018. 224 с.

21. Глазова О. П. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Харків: Ранок, 2019. 224 с.

22. Голобородько К., Ткаченко Н. Інтерактивне навчання на уроках української мови та літератури. Харків: Основа, 2007. 173 с.

23. Голуб Н. Б., Новосьолова В. І. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.: Педагогічна думка, 2018. 200 с.

24. Грітченко А., Мартинюк М., Шут М. Сучасні технології візуалізації навчальної інформації у професійній підготовці майбутніх учителів. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*. 2020. № 26. С. 92–101. URL: <http://ped-series.kpnu.edu.ua/article/view/226214> (дата звернення 18.04.2024).

25. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1392 від 23 листопада 2011 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.02.2024).

26. Друшляк М. Візуалізація освіти – вимога сучасності. *Діджиталізація освітнього простору України: Матеріали міжнар. науково-практ. конф.*, м. Суми, 13–18 верес. 2019 р. Суми, 2019. С. 21–22.
27. Друшляк М. Г. Словник візуальної освіти: наочність, візуалізація, візуальне мислення. *Фізико-математична освіта*. 2018. Вип. 1(15). Ч. 2. С. 78–83.
28. Ємельянова С. Методика використання інтелект-карт. *Зарубіжна література в школах України*. 2018. № 6. С. 18–19.
29. Єфремова Н., Корнієнко І., Горяга О., Іванійчук Т., Єленіч С. Сучасні підходи до візуалізації навчальних матеріалів при вивченні історико-правових дисциплін у практиці національного університету «Одеська юридична академія». *Scientific Collection «InterConf»*, 2023. Вип. 141. С. 123–131. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2286> (дата звернення 18.04.2024).
30. Житеньова Н. В. Вимоги до створення візуалізації для навчання школярів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: 84 Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр.* К.: Національний авіаційний університет, 2019. Вип. 1(14). С. 38–43.
31. Житеньова Н. В. Візуальні дидактичні засоби: Створення та використання в освітній практиці: навчально-методичний посібник. Х.: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2019. 89 с.
32. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.: Генеза, 2018. 191 с.
33. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.: Генеза, 2019. 240 с.
34. Іванійчук Т. Ю. Інструменти візуалізації освітньо-просвітницьких проектів та навчальних матеріалів (із досвіду практичної діяльності НБ НУ

ОЮА). Одеса: НБ НУ «ОЮА», 2023. 5 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23836> (дата звернення 18.04.2024).

35. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні [заг. ред. О. М. Коберника, Г. В. Терещука]. Умань: СПД Жовтий, 2008. 212 с.

36. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посібник / [Авт. укл.: О. Пометун, Л. Пироженко]. К.: АПН, 2002. 136 с.

37. Каракоз О. О. Візуалізація інформації у сучасному освітньому просторі. *Grail of Science*. 2023. Вип. 24. С. 800–803.

38. Караман С. О., Горошкіна О. М., Караман О. В., Попова Л. О. Українська мова (профільний рівень): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Харків: Ранок, 2018. 272 с.

39. Караман С. О., Горошкіна О. М., Караман О. В., Попова Л. О. Українська мова (профільний рівень): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Харків: Ранок, 2019. 272 с.

40. Караман С. О., Горошкіна О. М., Караман О. В., Попова Л. О. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Харків: Ранок, 2019. 272 с.

41. Китиченко Т. С. Використання ментальних карт у формуванні хронологічної компетентності. *Історія та правознавство*. 2019. № 4/5. С. 2–4.

42. Кобися А. П. Візуальні засоби як засіб підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу. Зб. наук.-метод. конф. 2015. С. 25–27.

43. Коненко Л. Б., Іваночко О. В. Застосування технологій візуалізації інформації в освітньому процесі початкової школи. *Сьомі Геретівські читання: наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, Україна, 22 вересня 2023 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут,

Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКІППО, 2023. С. 143–149.

44. Конспект уроку Плиг Р. В. з теми «Мовлення як предмет стилістики. Стилiстика мови i стилiстика мовлення. Стилiстична норма i стилiстична помилка». URL: <https://super.urok-ua.com/vikoristannya-krossensiv-na-urokah-ukrayinskoyi-movi-ta-literaturi> (дата звернення 18.04.2024).

45. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 10.02.2024).

46. Кордуба Л. 9 кращих сервісів для створення презентацій. URL: <http://igrovicainformatik.blogspot.com/2015/01/9.html> (дата звернення 15.09.2024).

47. Крохмальна Г. Педагогічна комунікація в умовах інформаційно-освітнього простору школи. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/Stattia_Krokhmal-na-H.I.-do-monohrafii.pdf (дата звернення 11.03.2024).

48. Кузьменко Н. І. Засоби візуалізації інформації на уроках української мови при вивченні теми «Синтаксис»: метод. розробка. К., 2020. 32 с. URL: <http://school130.org.ua/education/documents/kyzmenko.pdf> (дата звернення 10.06.2024).

49. Кульбабська О. В., Кардашук О. В. Крок у професію. Методика викладання української мови: навч. посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. 256 с.

50. Кучерук О., Караман С., Караман О., Віннікова Н. Використання ІКТ для формування фахових компетентностей у майбутніх учителів української мови і літератури. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Том 71. № 3. С. 196–214.

51. Левківський М. В. Історія педагогіки: навч. метод. посібник. Вид. 4-те. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.

52. Ліпчевська І. Визначення сутності вмінь візуалізації навчальної інформації майбутніх учителів початкової школи. *Молодь і ринок*. 2022. № 7–8 (205–206). С. 151–156. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/266233> (дата звернення 09.06.2024).

53. Ліпчевська І. Візуалізація в освіті: сучасний підхід до використання наочності. *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі*: зб. матеріалів Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Київ, 21–22 верес. 2021 р. К., 2021. С. 196–197. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/728087/> (дата звернення 09.06.2024).

54. Ліпчевська І. Засоби наочності у початковій освіті: аспект використання інформаційнокомунікаційних технологій. *Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи*: матеріали VI Міжнар. науково-практ. конф., м. Запоріжжя, 12–18 трав. 2020 р. 2020. URL: https://drive.google.com/file/d/1zRJ_kH2acw1pLqhuMN5ofxseerBTbaMi/view (дата звернення 10.06.2024).

55. Малихін О., Ліпчевська І. Педагогічна майстерність учителя початкових класів: візуалізація навчальної інформації в початковій школі: методичний посібник. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 74 с.

56. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник/ Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна. К.: Центр вільної преси, 2012. 354 с.

57. Миронова О. Формування інформаційної компетентності студентів як умова ефективного здійснення інформаційної діяльності. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 17 (204). С. 165–175.

58. Мірошниченко В. Використання сучасних інформаційних технологій: формування мультимедійної компетентності: навч. посіб. / за ред. Баханова К. О. К.: Центр учбової літератури, 2015. 29 с.

59. Молодик К. 10 універсальних мінівправ на будь-який урок. URL: <https://nus.org.ua/articles/10-universalnyh-minivprav-na-bud-yakyj-urok2/> (дата звернення 26.05.2024).

60. Навчальна програма з української мови (профільний рівень) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення 10.02.2024).

61. Навчальна програма з української мови (рівень стандарту) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення 10.02.2024).

62. Нечаюк І. О. Доцільність і особливості використання мультимедійних технологій у викладанні іноземних мов. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2016. Вип. 20(1). С. 131–134.

63. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf> (дата звернення: 18.06.24)

64. Обладнання закладів освіти. Збірник нормативно-правових актів щодо матеріально-технічного забезпечення галузі освіти / Укл.: Низковська О. В., Чуприна О. Б. Видання друге. К., 2019. 237 с.

65. Пентилюк М. Українська мова. 10 клас: підручник. К.: Академвидав, 2020. С. 78–90.

66. Пентилюк М. Українська мова. 11 клас: підручник. К.: Академвидав, 2018. С. 45–56.

67. Пироженко Л.В., Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. За ред. О. І. Пометун. К.: Видавництво. А.С.К., 2004. 192 с.

68. Підкасистий П. І. Психологія і педагогіка. URL: [https://stud.com.ua/38772/psihologiya/psihologiya i pedagogika](https://stud.com.ua/38772/psihologiya/psihologiya_i_pedagogika) (дата звернення 22.01.2024).

69. Погребенник І. Ментальні карти при викладанні української мови і літератури у закладах професійно-технічної освіти. *Українська професійна освіта*. 2018. Вип. 4. С. 70–76.

70. Поліщук В. В. Сучасні прийоми візуалізації. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-suchasni-priyomi-vizualizaci-338430.html> (дата звернення 15.09.2024).

71. Попова Л. Функції засобів компетентісно орієнтованого навчання української мови. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717429/1/Popova_L.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

72. Попфалуші С. А., Левдер А. І. Наочність як засіб активізації навчального процесу. URL: https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/3981/1/Zbirnuk_materialiv_konferencii_2023-166-170.pdf (дата звернення: 26.05.2024).

73. Пристайло М. О., Балака М. М., Щербина Т. Ф. Технічні засоби навчання : навч. посібник. К.: КНУБА, 2020. 108 с.

74. Роде М. Скетчноутинг. Посібник із візуалізації ідей; перекл. з англ. Ганни Литвиненко. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 224 с.

75. Роскокоха Т. В. Створення і використання коміксів на уроках української мови та літератури. URL: <https://vseosvita.ua/library/stvorennya-i-vykorystannya-komiksiv-na-urokakh-ukrainskoi-movy-ta-literatury-739746.html> (дата звернення 05.10.2024).

76. Семеніхіна О., Друшляк М. Візуалізація знань як актуальний запит інформаційного суспільства до сфери освіти. *Використання інноваційних технологій в процесі підготовки фахівців: Міжнар. науково-практ. інтернет-конф.*, м. Вінниця, 3–4 квіт. 2016 р. Вінниця, 2016. С. 156–160.

77. Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Х.: Основа, 2003. 164 с.

78. Сорока І. І. Кросенс як засіб розвитку логічного і неординарного творчого мислення учнів на уроках зарубіжної літератури. *Зарубіжна література в школах України*. 2017. № 1. С. 49–57.

79. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти III ступеня (затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 408 у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 28.11.2019 № 1493 зі змінами) URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/typovi-programu-2-11/Typova.osv.prohr.ZZSO-III.stupenya.pdf> (дата звернення 10.02.2024).

80. Топузов О., Засекіна Т. Науково-методичний супровід нової української школи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. Т. 3, № 2. С. 1–7. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/200> (дата звернення 09.05.2024).

81. Шаров С., Шарова Т. Візуалізація навчального матеріалу в умовах дистанційного навчання. *Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення: зб. тез доп. міжнар. наук. конф.*, м. Одеса, 23–24 верес. 2021 р. Одеса, 2021. С. 165–170.

82. Шахіна І. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 36. С. 479–484.

83. Шевчук С. В. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. К.–Ірпінь: ТОВ «Видавництво «Перун», 2018. 256 с.

84. Шинкаренко В. Підліткова та юнацька українська література: візуалізація міжпредметних зв'язків на уроках української мови. *Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна*

дитяча література: реалії і перспективи» (Хмельницький, 17 квітня 2024 р.). Хмельницький: ХГПА, 2024. С. 146–149.

85. Шинкаренко В. Мова – моя зброя у війні за національну ідентичність: візуалізація навчального матеріалу на уроках української мови. *Науковий журнал ADVANCED TOP TECHNOLOGY*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2024. № 3. С. 54–56.

86. Ющук І. П. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 208 с.

87. Яценко Н. Я. Скетчноутинг і комікси на уроках української мови та літератури. Візуалізація ідей. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2018. № 12. С. 2–6.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зразок постера

Вимоги до мовлення

Змістовність	Правила висловлювання
Змістовність	Продумайте тему і основну думку свого висловлювання; не говоріть і не пишіть зайвого.
Послідовність	Стежте за порядком викладу думок.
Багатство і синтаксичних конструкцій	Намагайтесь не повторювати ті самі слова і однакові будови речення. Використайте різноманітні слова і речення.
Точність	Використайте найточніші слова.
Виразність	Добирайте слова і вирази, які найточніше передають основну думку.
Доречність	Зажди врахуйте, з ким розмовляєте і за яких обставин.
Трапильність	Трапильно висловлюйте слова і будуйте речення.

Види помилок у письмовій роботі

З (змістовні)	Не розкрито тему. Нечітко передано головну думку тексту. Додано щось зайве. Про щось сказано недостатньо. Порушено послідовність викладу.
Л (лексичні)	Слово вжито в невластивому йому значенні. Неоправдано повторюється слово або спільнокореневі слова. Вжито російське слово замість українського. Вжито зайве слово.
Г (граматичні)	Вжито неправильно утворене слово. Використане перекручене або спотворене слово. Слова неправильно поєднані між собою. Неправильно побудоване речення.
І (орфографічні)	Слово записане з порушенням правил щодо написання літер, які позначають ненаголошені голосні звуки, приголосні звуки, що утворюються, неправильно вжито м'який знак або апостроф і т.ін.
Ч (пунктуаційні)	Неправильно розставлені розділові знаки.

Слово – найтонше доторкання до серця; воно може стати і ніжною запашною квіточкою, і живим водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, брудом... мудре і добре слово дає радість, незрозуміє і зле, необдумане і нетактовне приносить біль.
В. Сухомлинський

Будь-які висловлювання учнів в усній і письмовій формі оцінюються, враховуючи його зміст, побудову і мовне оформлення.

Учні повинні вміти:

- ✓ Говорити або писати на задану тему;
- ✓ Добирати факти й відомості для розкриття теми й основної ідеї висловлювання;
- ✓ Викладати матеріал логічно й послідовно, робити необхідні узагальнення і висновки;
- ✓ Правильно й точно користуватися мовними засобами;
- ✓ Будувати висловлювання у певному стилі;
- ✓ Відповідати чітко, додержуючись логічних наголосів, пауз, інтонацій;
- ✓ Оформлювати будь-які письмові висловлювання акуратно, із дотриманням орфографічних і пунктуаційних норм.

Грамотно оформленим слід вважати висловлювання, в якому учень додержується правил:

1. Вимови й наголосу.
2. Уживання слів відповідно до їх значення та особливостей використання в різних стилях мови.
3. Шворення і зміни слів, а також побудови словосполучень і речень відповідно до вимог граматики.
4. Орфографії і пунктуації.

Для підвищення мовної культури учнів важливі вміння слухати та розуміти мову вчителя і товариша, уважно вислуховувати інших людей, ставити запитання, брати участь в обговоренні проблем тощо.

Зразки кроссенсів

Приклад розв'язання кроссенса по периметру:

1–2 – клавіатура і руки – ручка-стилус: по-перше, спільнокореневі слова; по-друге, на клавіатурі набирають текст, ручкою теж пишуть текст;

2–3 – стилус і стилісти: спільнокореневі слова стилус і стиліст, у кожного свій стиль;

3–4 – стилісти і портрет: індивідуальність стилю поведінки, язик – стиль мовлення;

4–5 – портрет і лист: людина пише листи, використовуючи засоби мови;

5–6 – лист і напрям руху: лист адресується різним адресатам, напрямки руху теж різні;

6–7 – напрям руху і дорожній знак: по-перше, спільне призначення – дорожній рух, по-друге, цифра 5 вказує на 5 напрямів – 5 функціональних стилів (те, що відоме дітям з попередніх класів);

7–8 – дорожній знак і словник: правила (норма) руху – правильність (норма) письма;

8–1 – словник і клавіатура: робота зі словом, тобто добір слів, нормативність правопису, доречність вживання, створення тексту.

Навхрест:

9–2 – підручник зі стилістики і ручка: стилус і стилістика, стилістика вивчає особливості вживання мовних одиниць;

9–4 – підручник і портрет: стилістика вивчає стилі мовлення;

9–6 – підручник і напрями руху: вибір ситуації мовлення;

9–8 – підручник і словник: вивчає мовні норми, дотримання яких полегшує спілкування.

Зразок використання кроссенсу на уроці української мови

(<https://naurok.com.ua/zrazki-krosensiv-dlya-urokiv-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-127977.html>) з досвіду роботи Ярової А.В.

10 клас. Розділ програми: «Українська орфоепія як учення про систему загальноприйнятих правил української літературної вимови».

Тема уроку: «Інтонаційні особливості українського мовлення. Наголос в українській мові, його види, роль у розрізненні слів та їх форм. Паралельне наголошування. Семантико-граматична диференціація лексем за допомогою наголосу».

Етап систематизації й узагальнення знань, умінь і навичок.

Міжпредметні зв'язки: екологія, технології.

Кроссенс «Кулінарія»

Фрагмент уроку, на якому використовується кроссенс.

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь і навичок.

– Ми продовжуємо підготовку до складання ЗНО. Сьогодні наше завдання – знайти лайфхаки для запам'ятовування слів із додатку до

програми ЗНО з української мови «Перелік слів із нормативним наголосом». Звернімося до нього.

– Згадайте правила запам'ятовування інформації (наприклад, усвідомлення, асоціація образів, особисті коментарі, організація матеріалу, розслаблення, перегляд та часте використання матеріалу).

– Який із них ви б застосували для вивчення цих слів, ураховуючи рекомендації, що прозвучали вже на уроці? (асоціації, утворення пар слів, вивчення скоромовок, знаходження підказок у піснях, розташування слів із зоровими підказками у своїй кімнаті або місці, де найчастіше перебуваєш тощо).

– Для початку варто було б розподілити слова на інші категорії (не за алфавітом, як у довіднику). Запропонуйте ваші варіанти.

– Як на мене, щоб легше запам'ятати ці слова, можна згрупувати їх тематично: «Природа», «Кулінарія», «Читання», «Родина», «Людина» тощо. Пропоную вам розв'язати тематичний кроссенс «Кулінарія»; промовити кожне слово відповідно до орфоепічних норм, згрупувати дані слова за правилами наголошування.

– Зверніть увагу на картинку, де зображено соломинки для напоїв. Чому обрано саме металеві соломинки? (Пластикові соломинки майже не підлягають вторинній переробці. Металева соломинка багаторазова, не вступає у взаємодію з речовинами та без ВРА (*один з компонентів виробництва полікарбонатного пластику і епоксидних смол, який додають у пластик харчових контейнерів та пляшки для води*)).

VI. Домашнє завдання

Опрацювати §23, виконати вправу 170; скласти кроссенс, використовуючи слова з довідника наголосів.

Приклад розв'язання кроссенса «Кулінарія»

По периметру:

1-2 мережа – багатозначне слово, одне із значень якого «сукупність однорідних закладів» – піцерія – заклад громадського харчування, що

спеціалізується на приготуванні піци; мережа нашого регіону «Піца Челентано»;

2-3 піц**ер**ія – на**ч**инка – суміш продуктів для наповнення випічки (пиріжків, вареників, піци тощо);

3-6 на**ч**инка – ку**р**ятина – м'ясо курки, один із розповсюджених варіантів начинки;

6-9 ку**р**ятина – ф**о**льга – фольга харчова (тонкий металевий лист) використовується для приготування їжі, зокрема запеченої курятини;

9-8 ф**о**льга – соло**м**инка – металева соломинка для коктейлів – один із найпопулярніших екотоварів;

8-7 соло**м**инка – на**п**ій – спиртні та безалкогольні рідини для пиття;

7-4 на**п**ій – ла**т**е – кавовий напій;

4-1 ла**т**е – мер**е**жа – мережа кав'ярень пропонує різноманітні види кавових напоїв..

По перетину:

5-2 куліна**р**ія – піц**ер**ія – важливий аспект естетики харчування – дизайн закладу; 5-6 куліна**р**ія – ку**р**ятина – куліна**р**ія – це технологія приготування продуктів (курятини варена, запечена, копчена, в'ялена тощо);

5-8 куліна**р**ія – соло**м**инка – при подачі напоїв потрібно дотримуватися правил їх оформлення; 5-4 куліна**р**ія – ла**т**е – існують різні рецепти приготування лате.

Опорний конспект із розвитку мовлення (11 клас, профільний рівень).

Публічний виступ – це вид усного мовлення, що має на меті вплив на слухачів через інформування, переконання чи розвагу. Основне завдання оратора – не лише донести зміст, а й викликати інтерес, емоції, залишити враження. Структура виступу складається з трьох ключових частин:

Вступ (екзордіум)

- Завдання: зацікавити аудиторію, налаштувати на тему, створити контакт із слухачами.

- Основні прийоми: Цитата чи афоризм. Риторичне запитання. Актуальний факт або подія. Курйоз чи анекдот (залежно від теми).

Основна частина (експозиція)

- Завдання: розкрити тему, обґрунтувати думки, вплинути на переконання слухачів.

- Важливі елементи: Теза — основна ідея, яку доводить оратор. Аргументи — факти, приклади, статистика, які підтверджують тезу. Ілюстрації — наочні приклади, історії, метафори, які роблять виступ яскравішим. Логіка викладу: індукція (від фактів до загального висновку), дедукція (від загального підтвердження до окремих прикладів).

Висновок (перорація)

- Завдання: узагальнити сказане, залишити сильні враження, підштовхнути до дії.

- Основні прийоми: Заклик до дії. Влучний висновок або афоризм. Емоційне завершення (апеляція до почуттів).

Практичні рекомендації для підготовки до виступу

Оберіть тему: вона має бути зрозумілою та цікавою для аудиторії.

Проаналізуйте аудиторію: урахуйте її вік, рівень знань, інтереси.

Складіть план: чітко визначте послідовність думок.

Напишіть текст виступу: використовуйте короткі речення, динамічні формулювання.

Попрацюйте над виразністю мовлення: інтонація, темп, пауза,

Репетиція: Проговоріть виступ уголос.

Особливості успішного публічного виступу

Контакт із аудиторією: Зоровий контакт, щира посмішка, жестикуляція.

Чіткість і логічність викладу: Головні ідеї повинні бути зрозумілими.

Емоційність і переконливість: Уникайте монотонності.

Використання фізичних матеріалів (за потреби): Презентації, схеми.

Утримання часу: Не перевищуйте ліміт.

Практичне завдання

Складіть короткий виступ (3–5 хвилин) на одну з тем :

- Чому варто читати книги?
- Як технології змінюють освіту?
- Що таке успіх у сучасному світі?

Під час підготовки дотримуйтеся запропонованої структури.

Опорний конспект з уроку практичної риторики

(10 клас, рівень стандарту) (власна розробка).

Аргументація — це процес доведення своєї позиції за допомогою фактів, логіки та переконливих доказів.

Мета аргументації: переконати опонента чи слухача, підтвердити правильність власної думки, спростувати неправдиві підтвердження.

Основні поняття

Теза — основне підтвердження, яке потрібно довести.

Аргументи — докази, що підтверджують тезу.

Ілюстрація — приклади, що роблять аргументи зрозумілишими.

Контраргументи — аргументи проти протилежної точки зору.

Принципи побудови аргументації. Чіткість і зрозумілість. Логічність. Доказовість. Актуальність. Емоційність (помірна)

Структура аргументації

1. Візування тези. Сформулюйте основну думку (тезу) коротко і ясно.
2. Обґрунтування аргументів. Введіть 2–3 аргументи, що підтверджують тезу.
3. Ілюстрації. Додайте приклади для підтримки аргументів (історії, випадки, цифри).
4. Спростування контраргументів. Передбачте можливість заперечення опонента та підготуйте спростування.
5. Висновок. Узагальніть основну думку і закінчіть сильним підтвердженням.

Практичні рекомендації для успішної аргументації:

Знайте свою аудиторію: урахуйте її знання, інтереси та цінності.

Використовуйте порівняння та аналогії.

Будьте впевненими: ваша впевненість додає переконливості.

Не уникайте діалогу: слухайте опонента, щоб краще реагувати на його довідку.

Тренуйте навички: відпрацьовуйте аргументацію в дискусіях та дебатах.

Приклади аргументації (для вправ)

Тема 1: *Чи варто заборонити смартфони на уроках?*

Теза: використання смартфонів на уроках має бути заборонено.

Аргументи: Смартфони відволікають увагу від навчання. Використання гаджетів може погіршити якість спілкування між учнями. Постійний доступ до мережі формує звичку до інформаційної взаємодії.

Ілюстрація: Дані досліджень показують, що учні без смартфонів на уроках демонструють кращі результати в навчанні.

Тема 2: *Чи потрібна шкільна форма?*

Теза: Шкільна форма допоможе створити рівність серед учнів.

Аргументи: Змінюється тиск через одяг. Учні краще концентруються на навчанні. Форма є частиною шкільної дисципліни.

Ілюстрація: У школах, де запроваджено форму, кількість конфліктів, пов'язаних із зовнішнім виглядом, скоротилася на 40%.

Практичне завдання

Сформулюйте тезу на тему «Чи варто учням виконувати домашнє завдання?»

Підготуйте 2–3 аргументи, які підтверджують ваш висновок.

Введіть приклади або завершіть для аргументів.

Спробуйте передбачити можливість заперечення і підготуйте їх спростування.

Анкета для дослідження

Тема: Візуалізація навчального матеріалу на уроках української мови

Мета дослідження: дослідити ефективність використання візуальних матеріалів на уроках української мови, визначити переваги, недоліки та вплив на навчальний процес учнів старших класів.

Бланк анкети

Вступ:

Доброго дня! Просимо вас відповісти на кілька запитань щодо використання візуалізації на уроках української мови. Ваші відповіді є важливими для покращення навчального процесу.

Анкета:

1. Чи використовує ваш учитель візуальні матеріали на уроках?

- Завжди
- Часто
- Рідко
- Ніколи

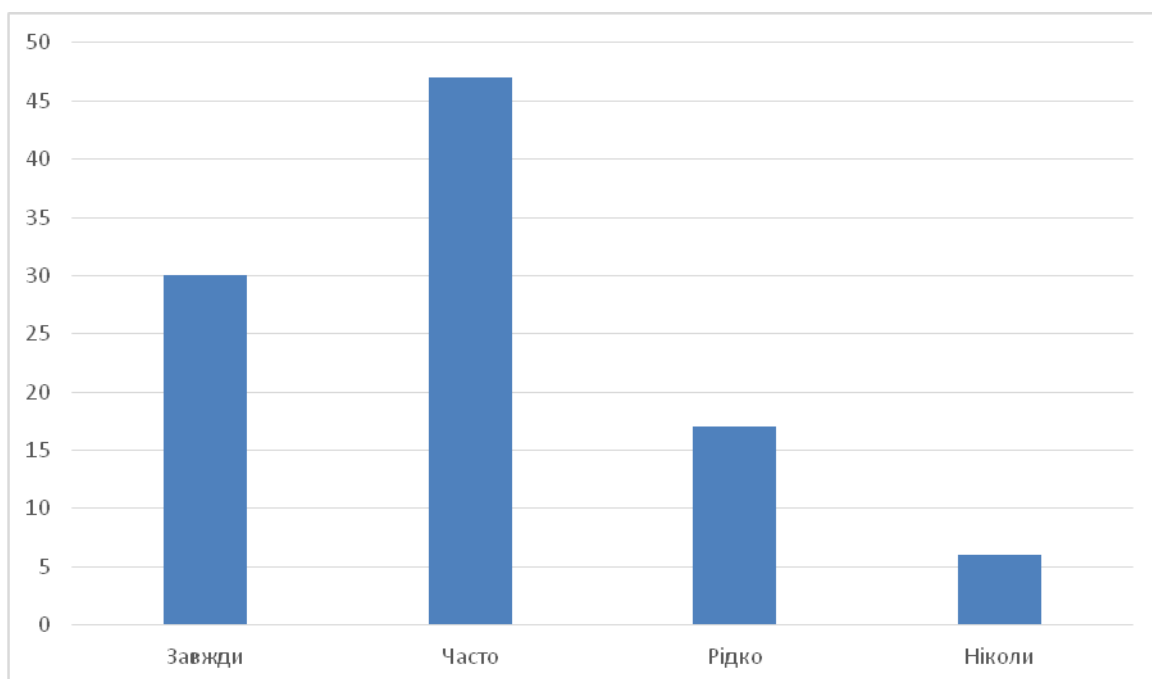
2. Які типи візуальних матеріалів найчастіше використовуються?
(оберіть всі варіанти, які підходять)

- Презентації
- Таблиці
- Схеми
- Діаграми
- Відеоматеріали
- Інше (вказіть): _____

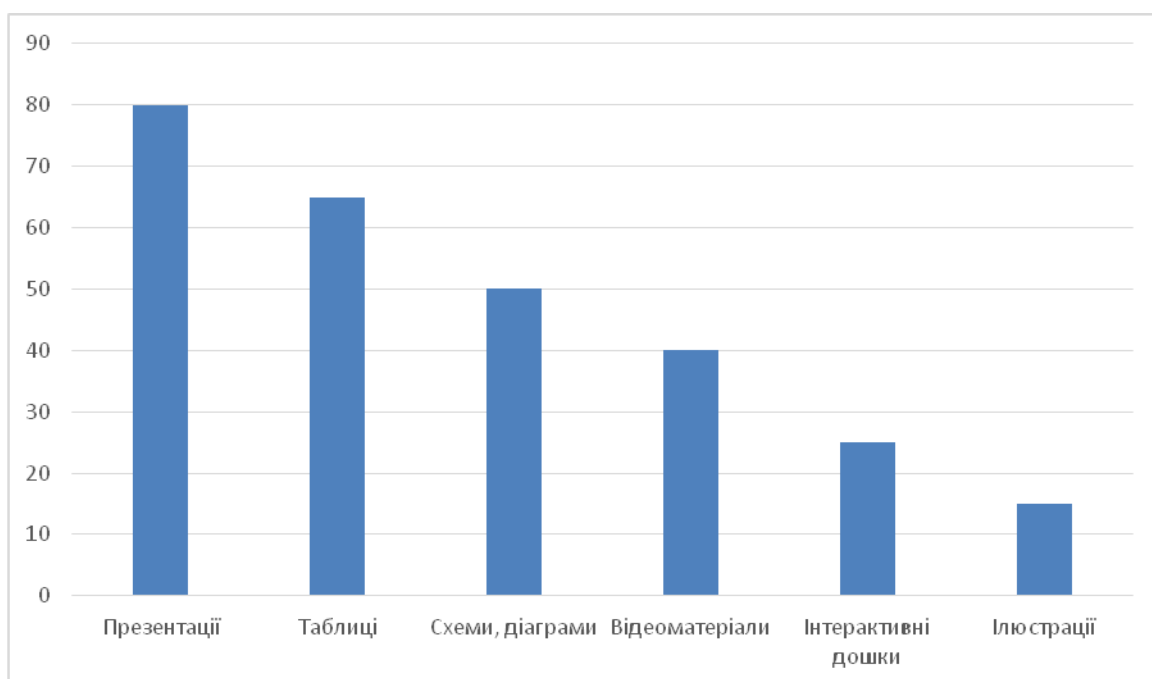
3. Чи допомагає візуалізація краще зрозуміти навчальний матеріал?

- Так, значно допомагає
- Скоріше так
- Не впливає
- Скоріше ні

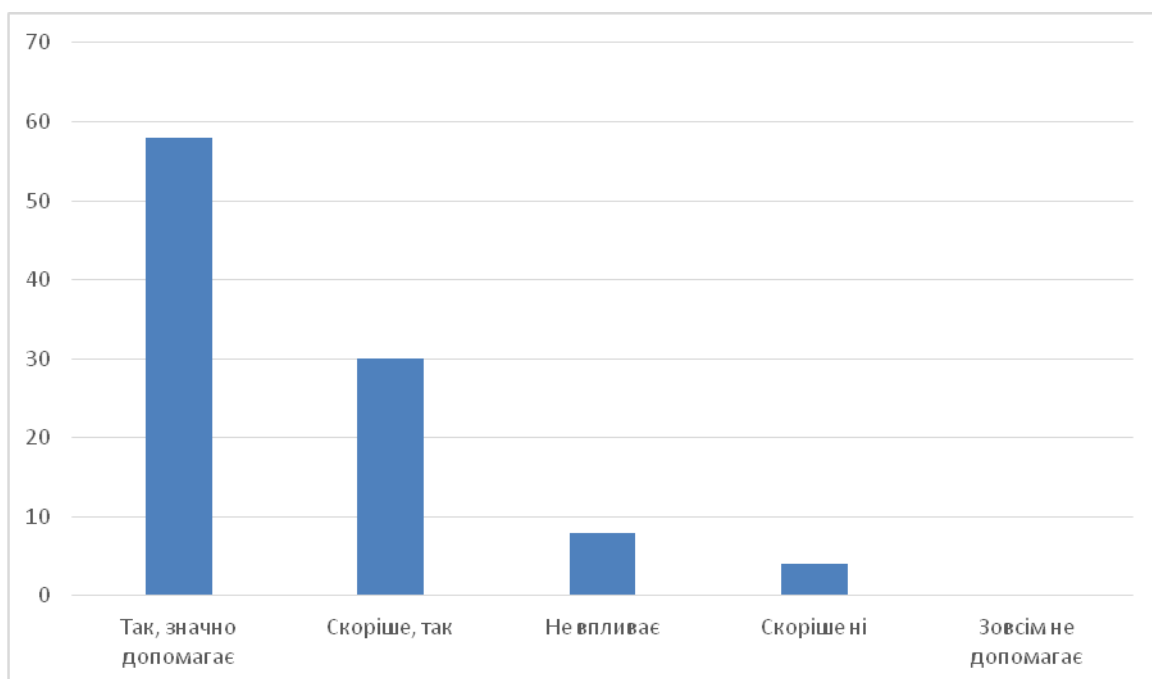
- Зовсім не допомагає
4. Які теми найкраще зрозумілі завдяки візуалізації?
 5. Чи маєте можливість створювати візуальні матеріали самостійно?
 - Регулярно створюю
 - Іноді створюю
 - Хотів(-ла) би навчитися
 - Не вважаю це потрібним
 6. Як ви оцінюєте якість візуальних матеріалів, які використовуються на уроках?
 - Висока
 - Середня
 - Низька
 - Відсутня
 7. Чи покращує візуалізація ваш інтерес до уроків української мови?
 - Значно покращує
 - Трохи покращує
 - Не впливає
 - Скоріше ні
 - Зовсім ні
 8. Що можна покращити у використанні візуалізації на уроках?
 9. Ваші загальні враження чи побажання щодо використання візуалізації:

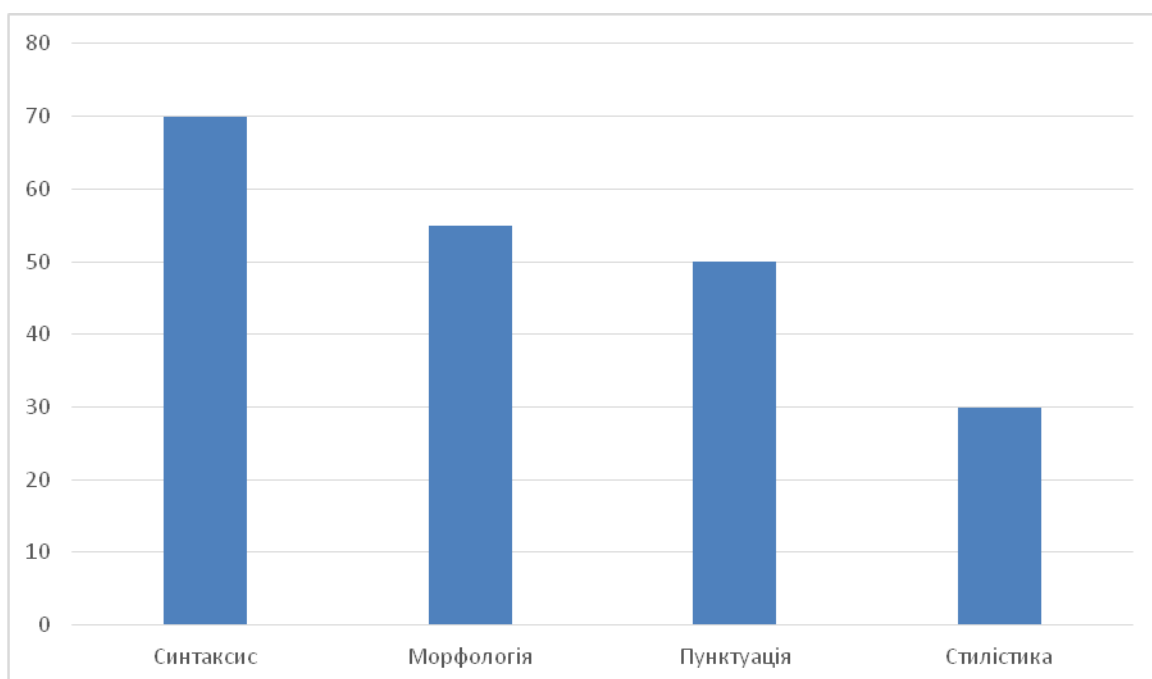
Результати відповідей «Чи використовує ваш учитель візуальні матеріали на уроках?»

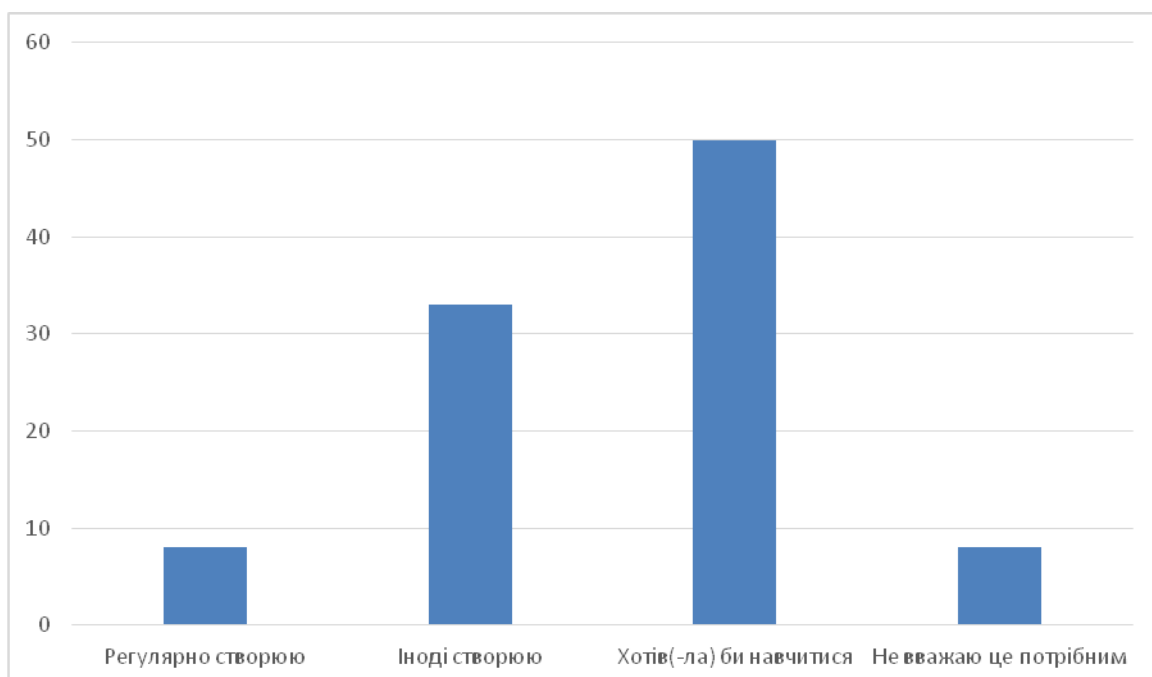
Результати відповідей «Які типи візуальних матеріалів найчастіше використовуються?»

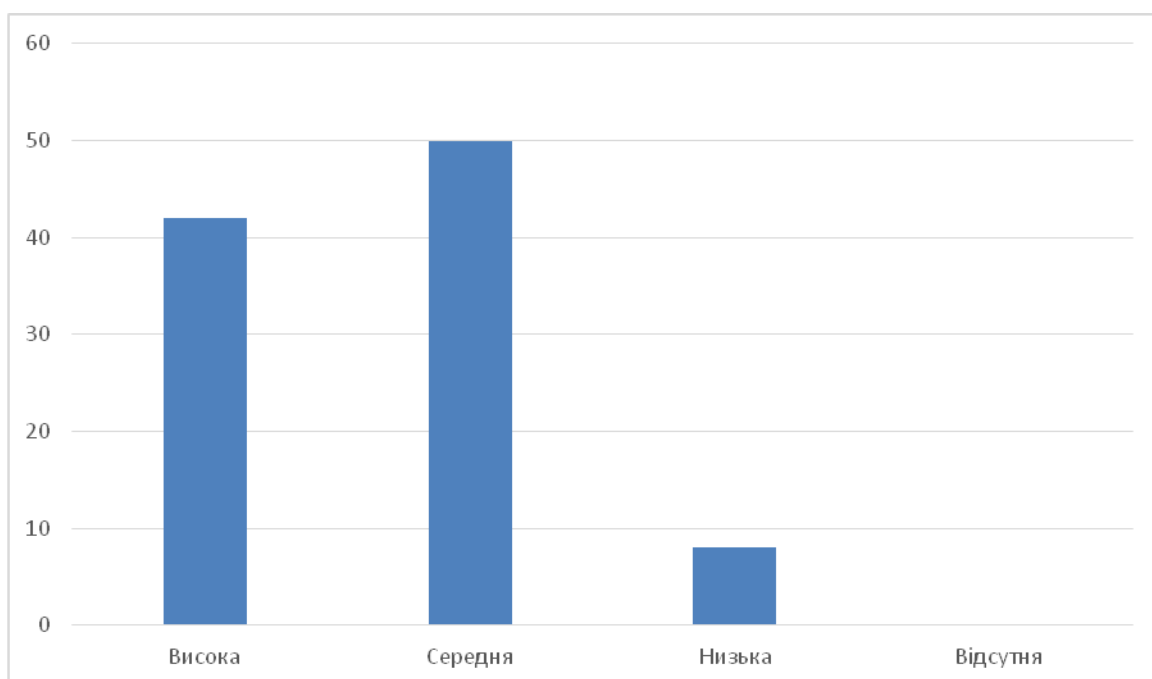
Результати відповідей «Як ви вважаєте, візуалізація допомагає вам краще зрозуміти матеріал?»

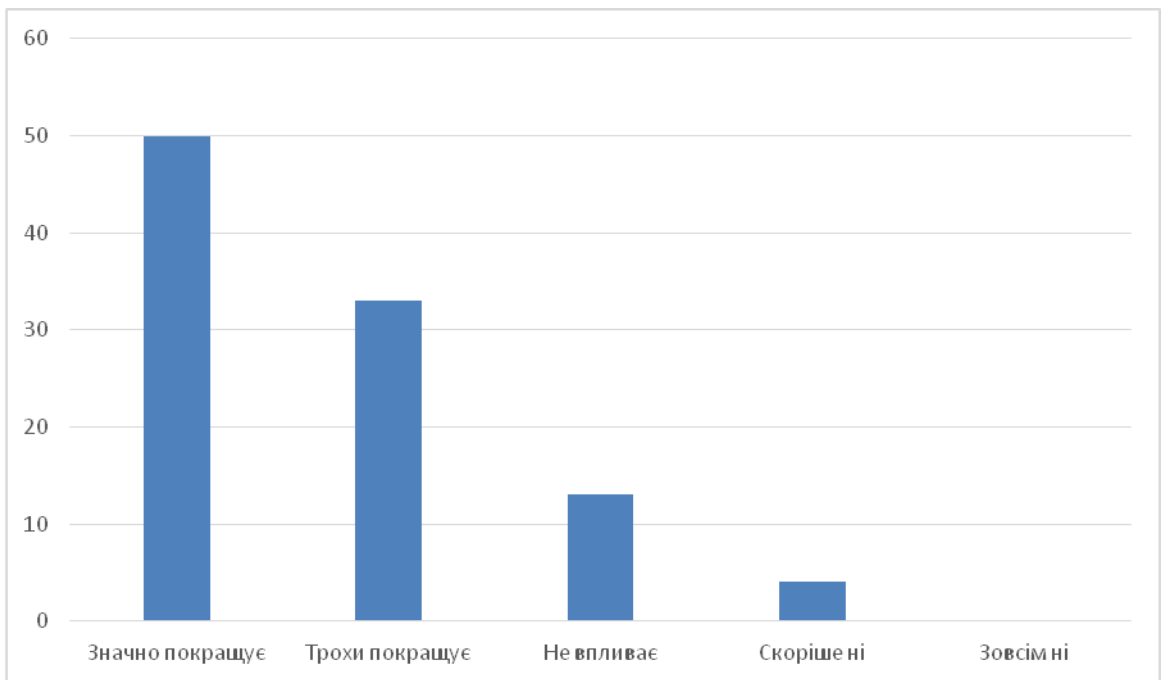
Результати відповідей «Які теми найкраще зрозумілі завдяки візуалізації?»

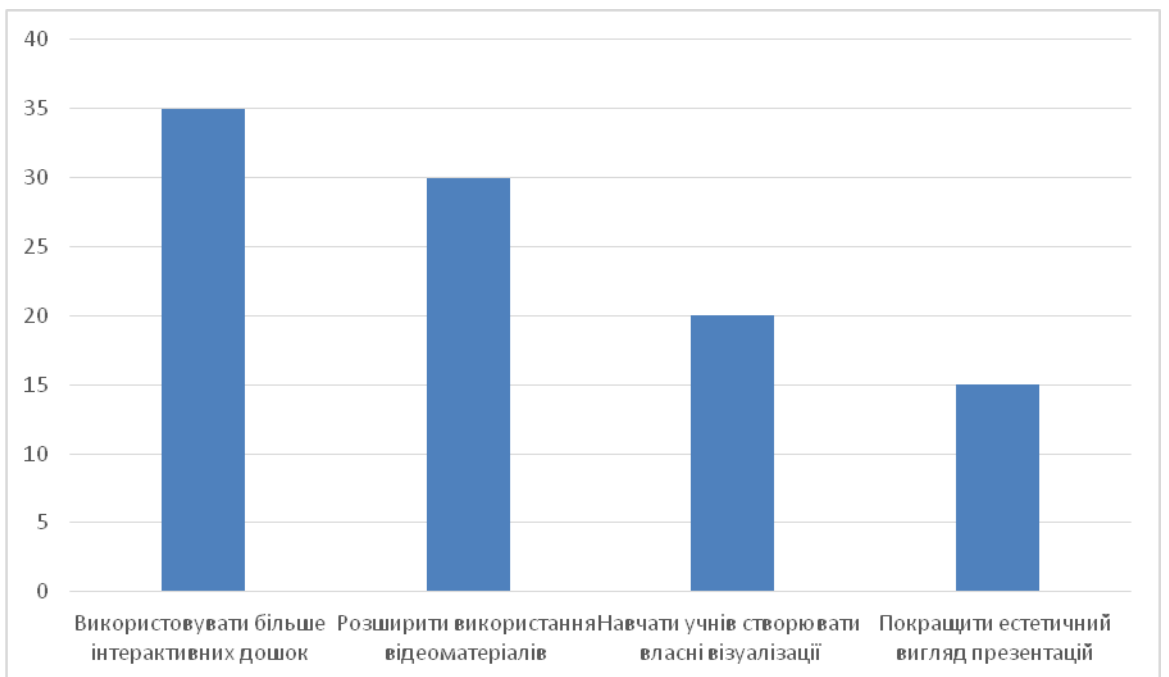
Результати відповідей «Чи маєте можливість створювати візуальні матеріали самостійно?»

Результати відповідей «Як ви оцінюєте якість візуальних матеріалів, які використовуються на уроках?»

Результати відповідей «Чи покращує візуалізація ваш інтерес до уроків української мови?»

Результати відповідей «Що можна покращити у використанні візуалізації?»

Список слів і термінів

Медичні терміни: коронавірус – вірус, який спричинив пандемію (COVID-19); ковід – скорочена назва хвороби COVID-19, пандемія – глобальне поширення інфекційного захворювання, локдаун – суворі карантинні обмеження, респіратор – захисна маска з фільтром для захисту дихальних шляхів, інфікування – зараження вірусом, антитіла – білки, які виробляються організмом для боротьби з вірусом, госпіталізація – перебування в лікарні через важкий стан хвороби.

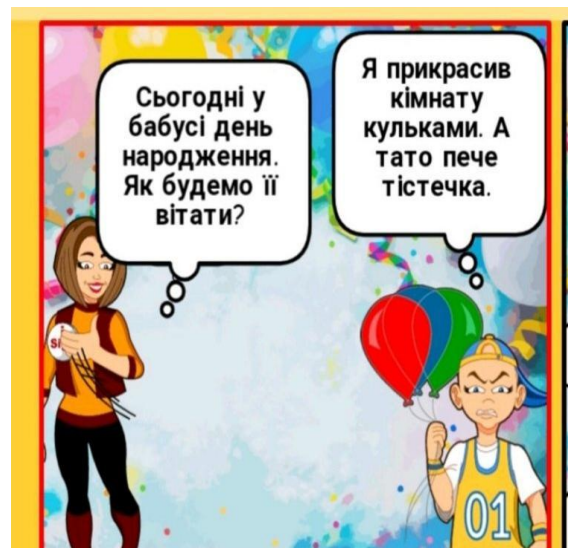
Засоби профілактики: карантин – обмежувальні заходи для запобігання поширенню вірусу, дистанція – фізична відстань між людьми, щоб уникнути зараження, санітарія – дотримання правил гігієни для зменшення ризику інфекції, масковий режим – обов'язкове носіння масок у публічних місцях, антисептик – засіб для дезінфекції рук та поверхонь, вакцинація – процес введення вакцини для захисту від вірусу, дезінфекція – очищення поверхонь від мікробів і вірусів.

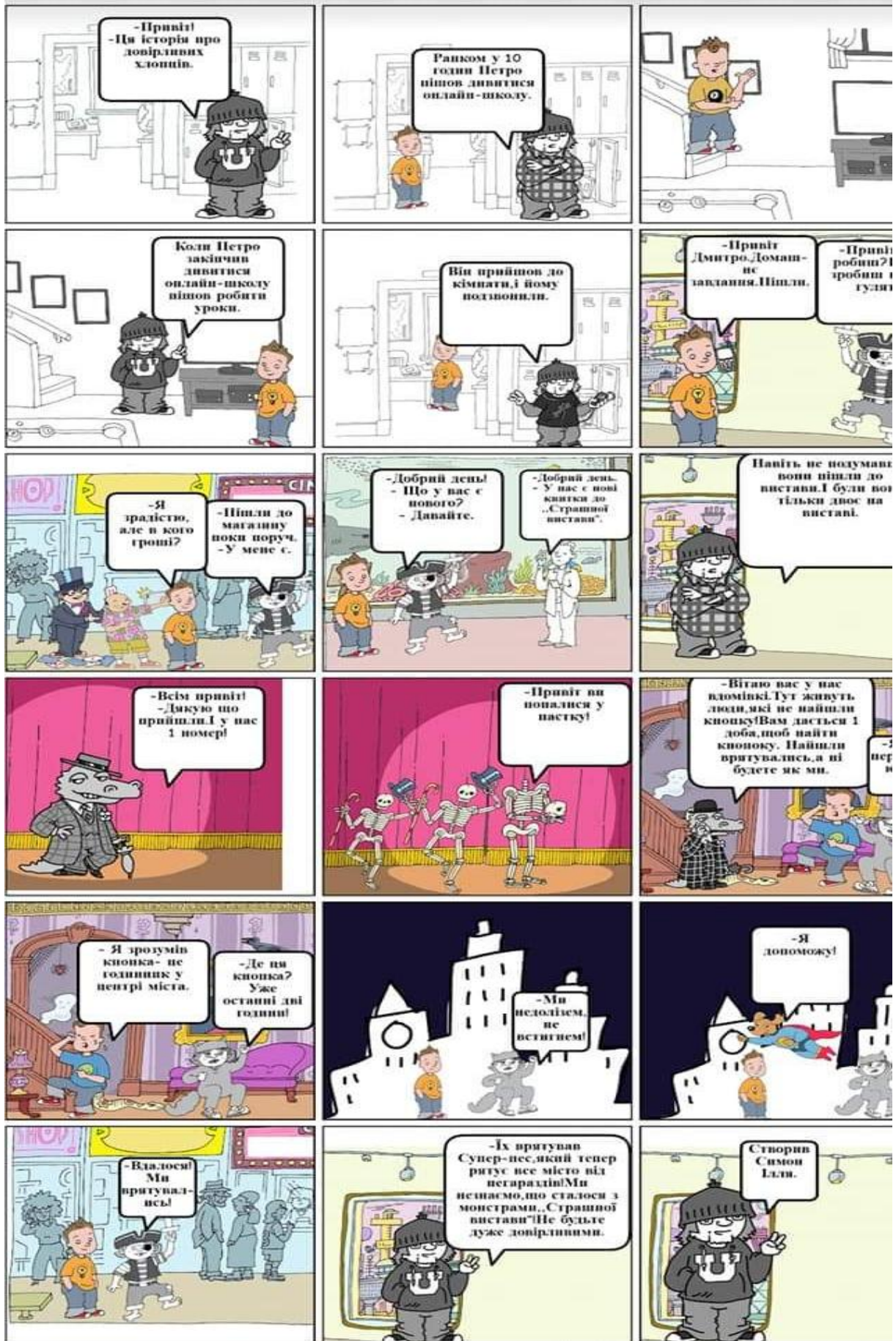
Соціальні та цифрові терміни: дистанційка – дистанційне навчання або робота, зум-засідання (Zoom) – онлайн-конференції через платформу Zoom, карантинні обмеження – правила, запроваджені під час карантину, ковід-паспорт – сертифікат про вакцинацію, самоізоляція – добровільне обмеження контактів для уникнення поширення вірусу, червона зона – регіони з найвищим рівнем заражень.

Слова, пов'язані з війною в Україні

Повітряна тривога – сигнал про небезпеку з повітря. **Блекаут** – відключення електроенергії через атаки. **Евакуація** – переміщення населення із зони бойових дій. **Окупант** – військовий, що захоплює територію. **Депортація** – насильницьке переміщення людей. **Ракетний удар** – атака ракетами. **Волонтер** – людина, що добровільно допомагає армії чи постраждалим. **Гуманітарка** – гуманітарна допомога. **ТрО (територіальна оборона)** – добровільні військові формування. **Джавелін** – переносний ракетний комплекс. **Байрактар** – безпілотник, що став символом оборони. **Азовсталь** – символ стійкості захисників Маріуполя. **Внутрішньо переміщені особи (ВПО)** – люди, які змушені покинути дім через війну. **Дрон** – безпілотний літальний апарат. **Шахед** – іранський ударний безпілотник. **Килимові обстріли** – масовані артилерійські або ракетні атаки. **ЗСУ (Збройні Сили України)** – головна військова організація країни. **Героїзм** – самопожертва заради захисту країни. **Окоп** – укриття для військових на передовій. **Переселенець** – людина, що змінила місце проживання через війну.

Комікси з теми «Діалог», «Правила спілкування» [75]

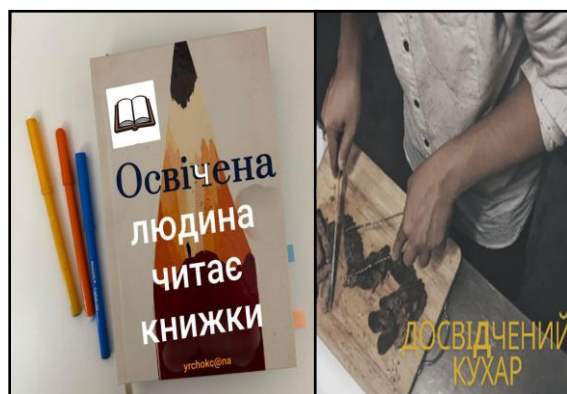

Мемі на уроках української мови

<https://vseosvita.ua/library/vykorystannia-komiksiv-ta-memiv-na-urokakh-ukrainskoi-literatury-i-movy-iak-zasib-rozvytku-movlennia-ta-tvorchoho-myslennia-uchniv-804733.html?rl=626999>

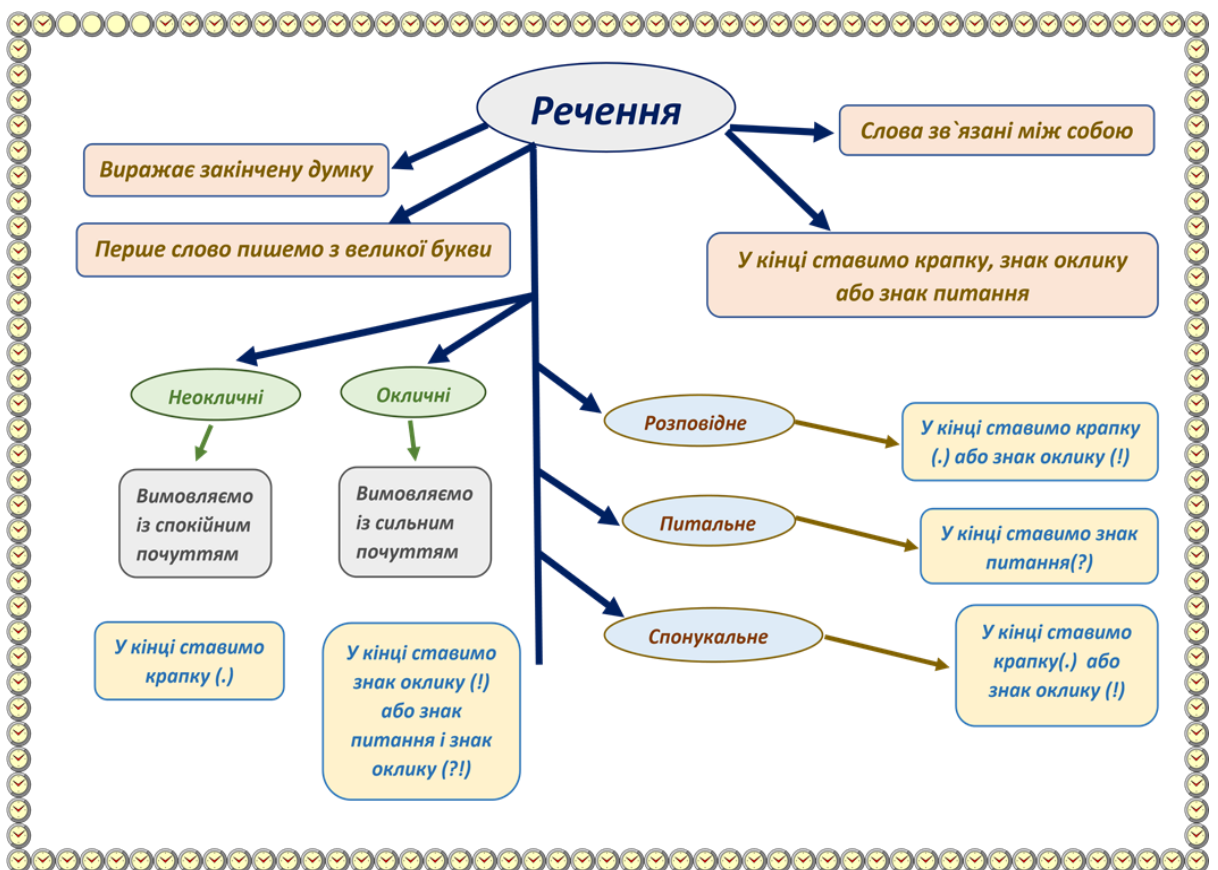
<https://naurok.com.ua/vikoristannya-memiv-dlya-kraschogo-zapamyatuvannya-naybilsh-problemnih-tem-iz-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-prezentaciya-86214.html>

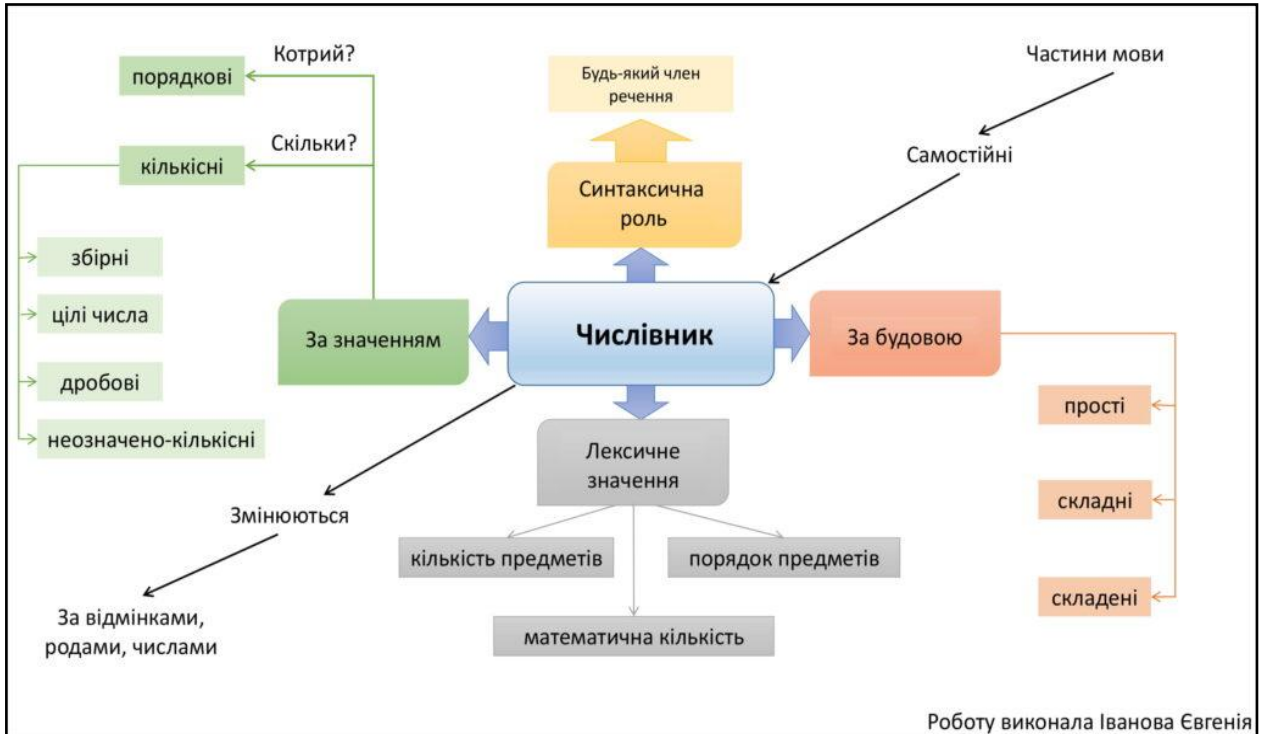
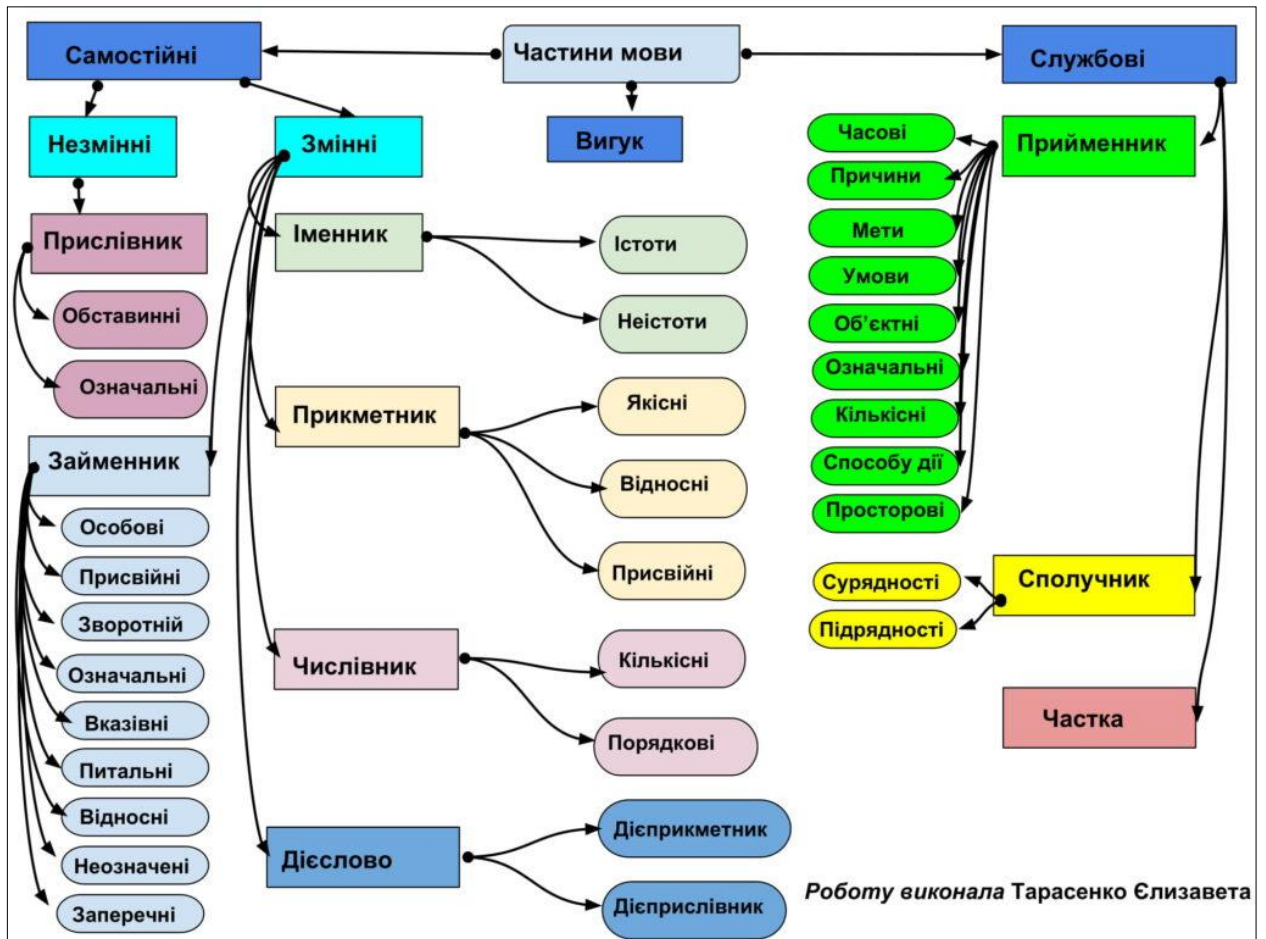

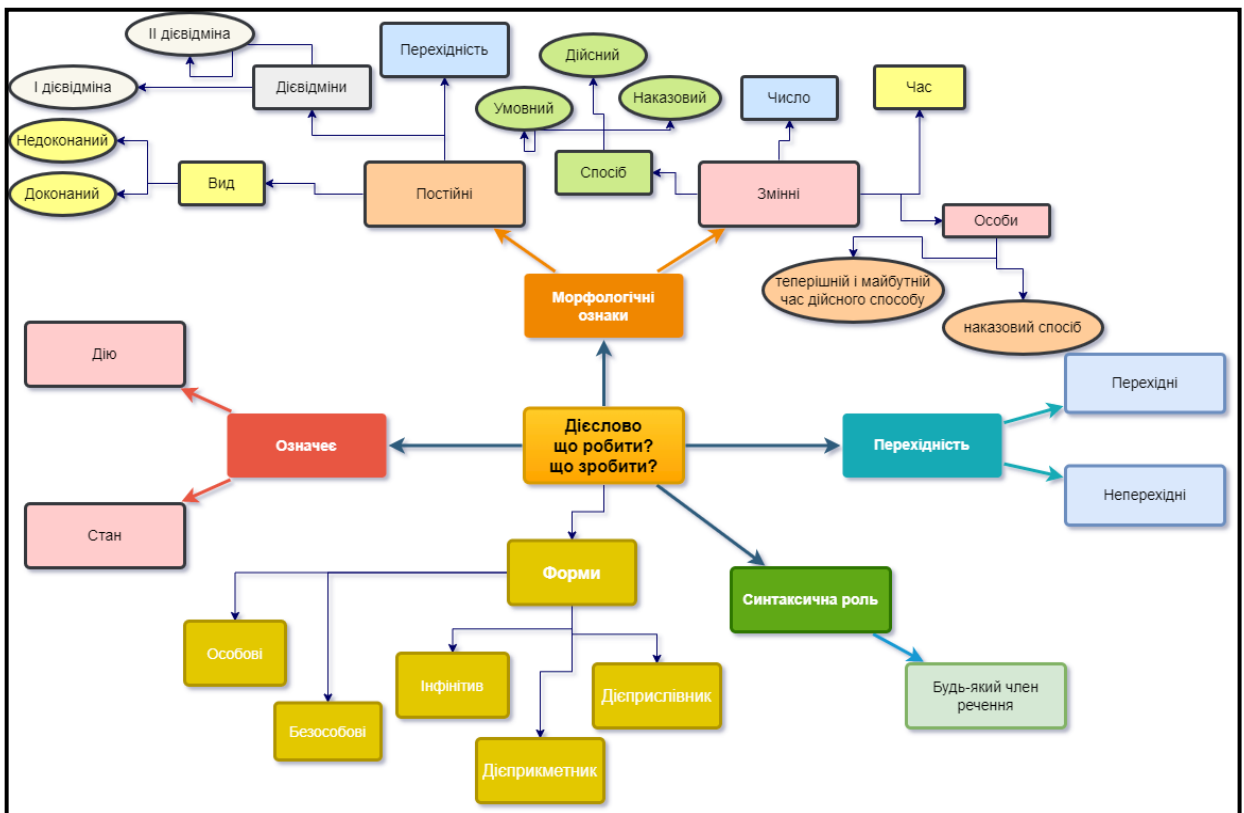
Поради Тоні Б'юзена з техніки і створення ментальних карт

1. Важливо розміщувати слова на гілках, а не в ромбах і паралелепіпедах тощо. Важливо і те, що гілки повинні бути живими, гнучкими, загалом, органічними. Малювання ментальної карти в стилі традиційної схеми повністю заперечує ідеї майндмеппінгу. Це сильно ускладнює рух погляду по гілках і вносить багато зайвих однакових, а отже монотонних, об'єктів.
2. Писати на кожній лінії тільки одне ключове слово. Кожне слово містить тисячі можливих асоціацій, тому склеювання слів зменшує свободу мислення. Роздільне написання слів може привести до нових ідей.
3. Довжина лінії повинна дорівнювати довжині слова. Це простіше і економніше.
4. Пишіть друкованими літерами, якомога ясно і чітко.
5. Варіювати розмір літер і товщину ліній залежно від ступеня важливості ключового слова.
6. Обов'язково використовуйте різні кольори для основних гілок. Це допомагає цілісному і структурованому сприйняттю.
7. Часто використовувати малюнки і символи (для центральної теми малюнок обов'язковий). Іноді ментальна карта взагалі може цілком складатися з малюнків.
8. Прагнути такої організації простору, щоб не залишалося порожнього місця а гілки не розміщувалися дуже щільно. Для невеликої ментальної карти використовуйте аркуш паперу формату А4, для великої теми – А3.
9. Гілки, що розрослися, можна укладати в контури, щоб вони не змішувалися з сусідніми гілками.
10. Розташовувати лист горизонтально. Таку карту зручніше читати.

Ментальні карти на уроках української мови

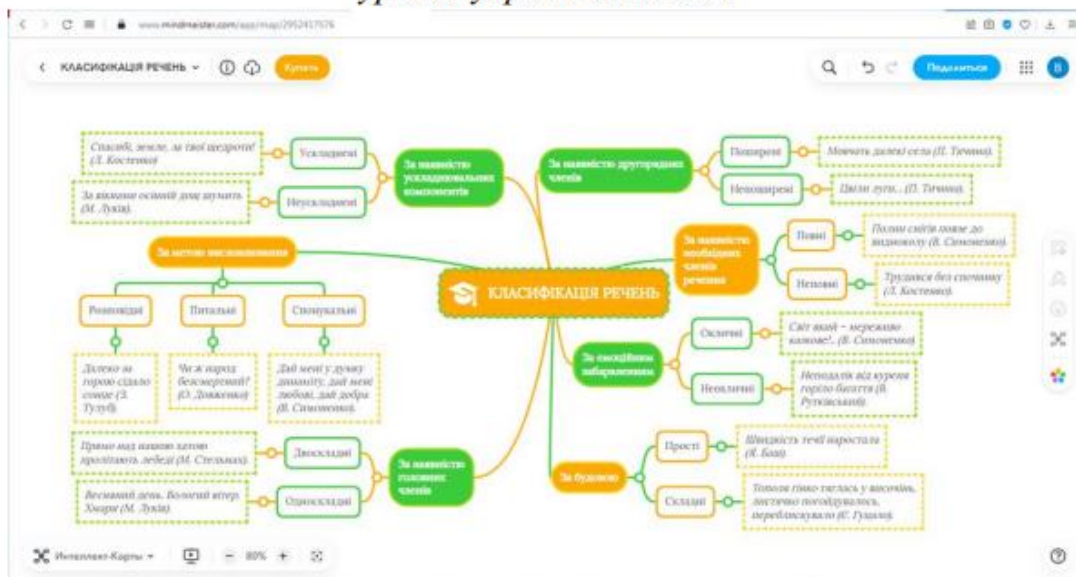

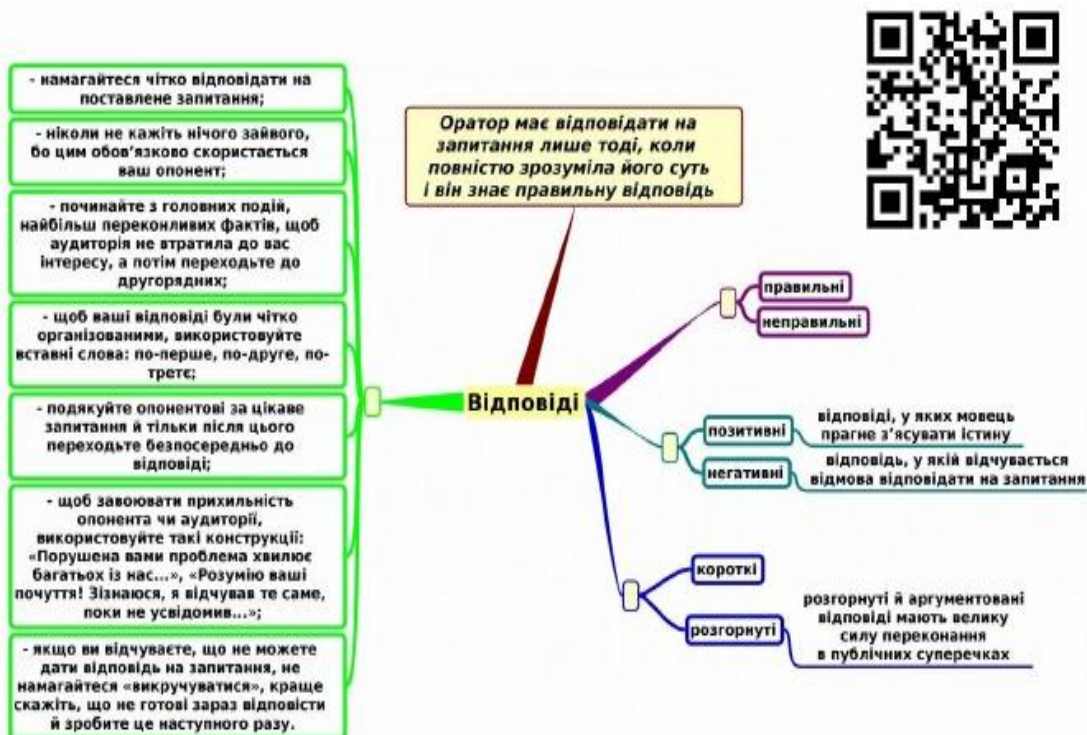

Грунування на уроках української мови

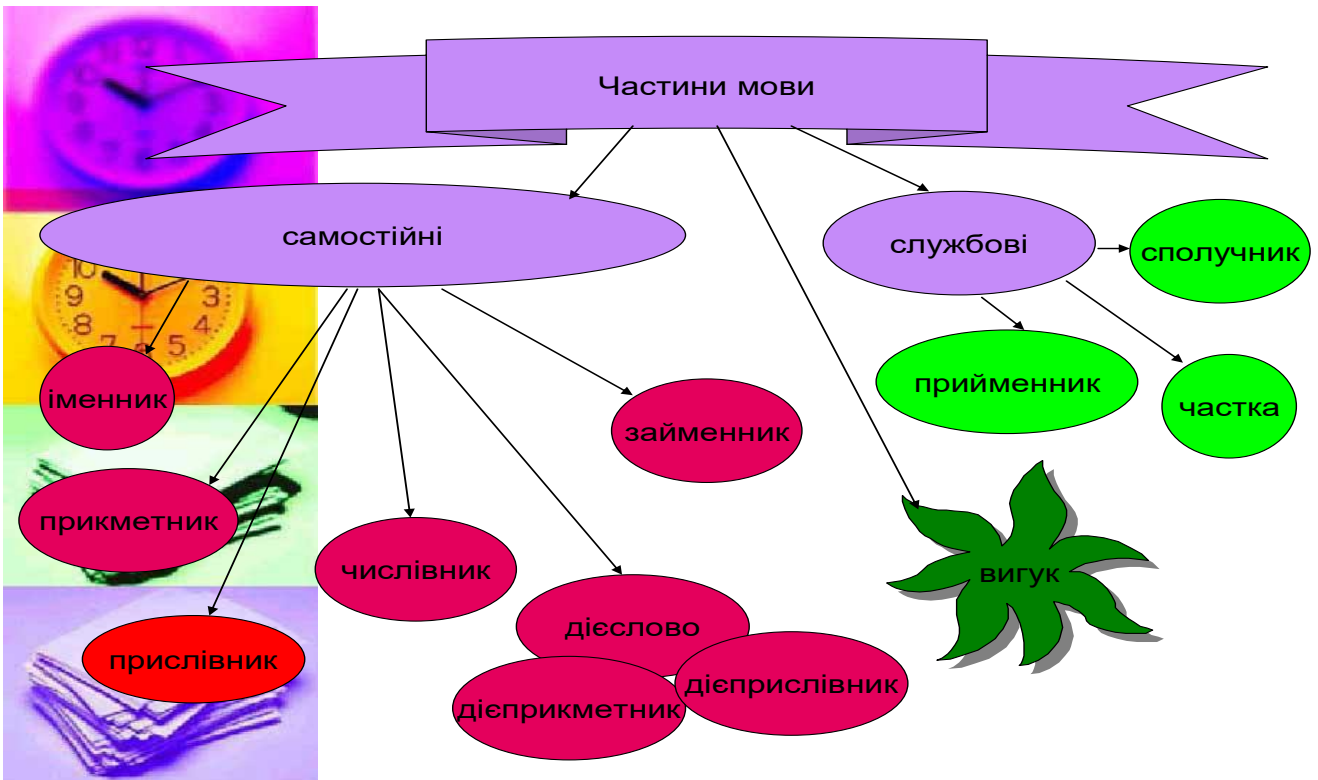
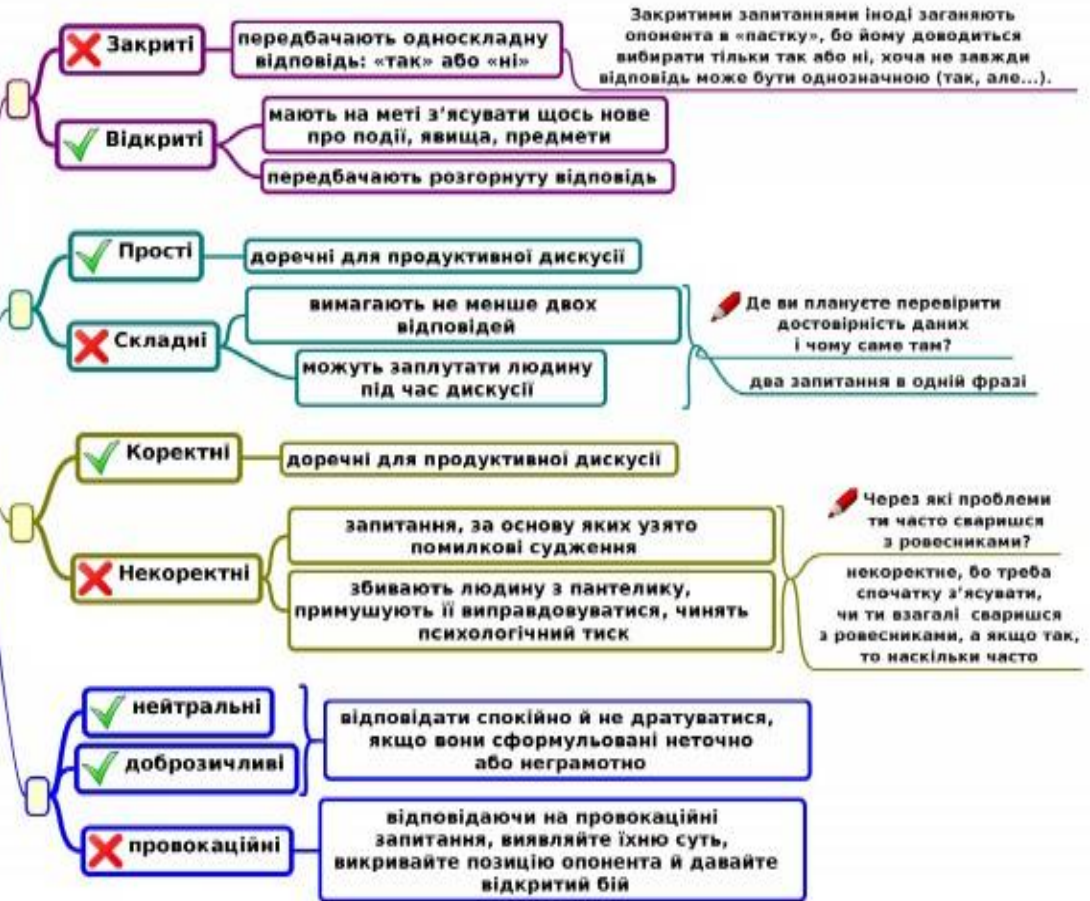
Знімок екрану 1. Приклад використання інтерактивного методу навчання «Асоціативний куц (грунування)» у програмі MindMeister на уроках української мови

Урок з української мови в 11 класі з теми «УМР. Практична риторика». <https://naurok.com.ua/umr-praktichna-ritorika-dobir-materialu-yogo-sistemizaciya-306394.html>

Види запитань

Виконала магістрантка
2 курсу групи ЗМФіл-62у
_____ 2024 р.

підпис

Валентина ШИНКАРЕНКО
(ім'я, прізвище)

Робота допущена до захисту:
завідувач кафедри
к. філ. н., доцент

підпис

Валентина КРИЦУК
(ім'я, прізвище)

Декан факультету

підпис

Ірина ДАРМАНСЬКА
(ім'я, прізвище)